

Annersaasarnerit aamma
kinguaassiutitigut atornerluisarnerit
pillugit - Isumassarsiorfik

Aallaqqaasiut

Annersaasarnerit aamma kinguaassiutitigut atorerluisarnerit pillugit - Isumassarsiorfik Inuunerittap – Innuttaasut peqqissuunissaannut Naalakkersuisut periusissaat anguniagas-saallu 2007 – 2012 ingerlanneqarneranut ilaavoq.

Isumassarsiorfiup ersersinniarpaa annersaasarnermut kinguaassiutitigullu atorerluisarner-mut tunngasunik annertunerujussuarmik peqqinnermik siuarsaasoqarnissaa pinaveersaartin-neqarnissaallu pisariaqartinneqartut.

Isumassarsiorfik suliaavoq annertoorujussuaq naammassineqarsimanavianngikkaluarporlu suliffeqarfinniit assigiinngitsuniit peqataasunit isumassarsiorfimmik suliaqartussanik, 2007-p naalernerani Inuunerittamut ilaasumik ataatsimiitsitaliortoqarsimanngikkaluarpat. Ataatsi-miitsitaliat tamarmik suliamut tunngasunik suliaqartunik ilaasorta qarput nunamit tamarmeer-sunit. Inuunerittamit ataatsimiitsitaliat taamatut ilaasorta qartinnissaat aalijangiunneqarpoq assigiinngitsunik suliallit najugarisanilu assigiinngitsuni pisariaqartinneqartut anguneqarnis-saat qulakkeerneqarnissaat anguniarlugu. Suliniutissatut siunnersuutit ataatsimiitsitalianit suliarineqarnikuupput.

Isumassarsiorfik atorlugu siunissaq qaninnerusoq ungasinnerusorlu eqqarsaatigalugit suliniu-tissanik pitsaalluinnartunik qaffasissuseqartunik suliamut tunngasunik pilersitseqataassaaq.

Imarisaasa allattorsimaffiat

IMMIKKOORTOQ SIULLEQ	4
NASSUIAAT AAMMA PINEQARTUT TUNULEQTAAT	4
1. AALLAQQAASIUT & PINEQARTUT TUNULEQTAAT	5
2. TEORIIT TUNULIAQUTIT AAMMA TAAGUUTINUT ISUMATIUITIT	7
2.1. WHO.....	8
2.2. RED BARNETIP ISUMASIUINERI	8
2.3. OTTAWA CHARTER AAMMA BANGKOK CHARTER	9
2.4. MEEQQAP PIGINNAATITAAFFII PILLUGIT FN-IP ISUMAQTIGIHSSUTAA.....	10
3. KULTURIKKUT NALEQARTITAT	12
3.1. PERORSAANEQ AAMMA ISUMASSUINEQ QANGA MAANNALU.....	12
4. INATSISIT	14
5. UPPERNARSAANEQ	16
5.1. ANNERSAANERIT KINGUAASSIUTITIGULLU ATORNERLUISARNERIT POLITIINUT NALUNAARUTIGINEQARTUT	16
5.2. MISISSUINERIT NAMMINEERLUNI NALUNAARUTIGINEQARTUT	17
5.2.1. ANNERSARTINNERIT NAMMINEERLUNI NALUNAARUTIGISAT	21
5.2.2. QINNGASAARTITTARNERIT NAMMINNEERLUNI NALUNAARUTIGISAT	22
5.2.3. KINGUAASSIUTITIGUT ATORNERLUNNEQARNERIT NAMMINEERLUNI NALUNAARUTIGI-SAT	22
5.3. IMIGASSAQ.....	25
5.3.1. IMIGASSANIK/AALAKOORNARTUNIK KIMITTUUNIK TUNISINERUP MATUNEQARNERA.....	25
6. SIUNNERSUISARNERNIT MISILITAKKAT	27
6.1. MEEQQAT INUUSUTTULLU OQARASUAATAAT 134	27
6.2. ATTAVIK 146	27
6.3. PIAREERSIMASUT NUUP KOMMUNEANI	28
6.4. TASIORTA 141 – ILISIMASALINNIT SIUNNERSUISARFIK.....	28
6.5. ILINNIARTUNIK SIUNNERSUINEQ	28
6.6. INUUSUTTUT AKISUNNERAT, RADIOKKUT AALLAKAATITASSIAQ NITTARTAGARTAALU.....	29
IMMIKKOORTUT AAPPAAT	30
ANNERSAASARNERIT AAMMA KINGUAASSIUTITIGUT ATORNERLUISARNERIT PILLUGIT - ISUMASSARSIORFIK	30
7. AALLAQQAASIUT	31
8. SULINIUTISSAT NUTAAT	31
8.1. ANNERSARTINNERMIK AAMMA KINGUAASSIUTITIGUT ATORNERLUNNEQARNERMIK MISIGISAQARSIMASUT KIISALU ANNERSAANERMIK KINGUAASSIUTITIGULLU ATORNERLUINERMIK PINAVEERSAARTITSINEQ	32
8.1.1. ISLANDIMISUT BARNAHÚSIMIK QITIUSUMIK PILERSITSINEQ.....	32
8.1.2. TARNIP PISSUSAANIK ILISIMASALLIT SULIFFEQARFINNIT ATORFEQARTITAT	35
8.1.3. ULLOQ UNNUARLU PAAQQINNITTARFFIIT / ORNIGUFFIUSINNAASUT	35
8.1.4. NAJUKKANI UPALUNGAARSIMASUSSANIK PILERSITSINEQ AAMMA EQQUGAASUNIK, ILISIMANNITTUNIK ILAQUTAASUNILLU KATSORSARNEQARNISSAMUT NEQEROORUTIT	35
8.1.5. MEEQQAT OMBUDSMANDIAT – IMMAQALU AAMMA MEEQQAT PILLUGIT SIUNNERSUISOQATIGIIT	36
8.1.6. MEEQQANUT ATAATSIMEERSUARTITSINEQ (-RIT).....	36
8.1.7. ERNUMANEQ PILLUGU ANGAJOQQAANUT ALLAKKIAT	37
8.1.8. AAQQIAGIINNGINNERMUT SIUNNERSUISOQATIGIIT AAMMA ILAQUTARIINNIK ISUMASSARSIOQATIGIINNEQ.....	37
8.1.9. MEEQQAT INUUSUTTULLU SANNGIITSUT QITIUTINNEQARNISSAAT	37

8.1.10. INUUSUTTUT KLUBBIINI ISERSINNAASUT UKIUISA KILLISSAAT	37
8.2. SULISUT SULIFFEQARFILLU.....	38
8.2.1. SULISOQARNERMUT POLITIKKI / SULISORISANIK ISUMAGINNINEQ.....	38
8.2.2. MEEQQERIVINNI, ATUARFINNI AAMMA UTOQQAAT ILLUINI/UTOQQARNUT SULLIVINNI QINNGASAARISARNEQ PILLUGU POLITIKKI	39
8.2.3. ANNERSAASARNEQ AKIORNIARLUGU SULEQATIGIINNISSAMIK ISUMAQTIGIISSUTIT.....	39
8.2.4. SAMMISANUT ILISIMASALINNIK NUNA TAMAKKERLUGU ISUMASIOQATIGIISITSINEQ	40
8.2.5. SULISUNIK ILINNIARTITSEQQITTARNEQ.....	40
8.2.6. AKISUSSAASSUSEQARTUMIK SASSAALLINEQ/TUNINIAANEQ	40
8.2.7. SULIAQARFIIT AKIMORLUGIT AAMMA IMMikkoORTORTAT AKIMORLUGIT SULEQATIGIINNEQ PINGAARTINNEQASSAAQ	41
8.3. ILISIMATUSARNEQ AAMMA MISISSUINERIT.....	41
8.3.1. MISISSUINERIT	41
8.3.2. ILISIMATUSARNEQ	42
8.4. PAASITITSINIAANERIT	42
8.4.1. PAASITITSINIAANEQ OQALLINNERLU	43
8.5. KANNGUTSAATSULIORSIMASUT KANNGUTSAATSULIORNISSAMINNULLU NAVIANAATEQARTUT.....	44
8.5.1. ISERTITSIVINNI ISERTINNEQARSIMASUNUT NEQEROORUTIT.....	44
8.5.2. INNARLIISIMASUNIK/INNARLIISINNAASUNIK OQARASUAATIKKUT SIUNNERSUINEQ	44
9. INNERSUUSSUTIT – SULINIUTIGINEQAREERSUT INERIARTORTEQQINNEQARNISSAAT	45
9.1. NAJUKKANI PINAVEERSAARTITSINERMUT ATAATSIMIITITALIAT	45
9.2. NAKUUSERATA OQALOQATIGIITTA.....	45
9.3. ILLOQARFINNI NUNAQARFINNILU TAMANI ANNERSARNEQARSIMASUNUT QIMARNGUIIT.....	46
9.4. TULLERIIIT.....	46
9.5. KALAALLIT NUNAANNI NALIGGISSITAANISSAMUT SIUNNERSUISOQATIGIIT	46
9.6. MEEQQERIVITSIALAK	46
9.7. ILAQUTARIINNUT HØJSKOLERTITSISARNERIT	47
9.8. ILAQUTARIINNUT NAARTUSUNUT SIUSISSUKKUT SULINIUTEQARNEQ.....	48
10. NALILERSUINEQ	49
11. INERNILIINEQ	50
12. ATUAKKAT ATORNEQARTUT	52
BILAG 1.....	54
TUNULEQUTAA	54
INUUNERITAMI PERSUTTAASARNERIT, PINGITSAALIILLUNI ATOQATEQARTARNERIT AAMMA KINGUAASSIUUTITIGUT ATORNERLUISARNERIT PILLUGIT PERIUSISSAT ANGUNIAKKALLU.....	54
BILAG 2	56
PINNGITSAALIILLUNI ATOQATEQARTARNERIT AAMMALU KINGUAASSIUUTIGIGUT ATORNERLUISARNERIT PILLUGIT SULEQATIGIISITAT	56
SULIASSIISST:	56
PERSUTTAASARNEQ PILLUGU SULEQATIGIISITAMI ILAASORTAASUSSATUT INNERSUUSSUTIGINEQARTUT:	56
PERSUTTAASARNEQ PILLUGU SULEQATIGIISITAT	57
SULIASSIISST:	57
PERSUTTAASARNEQ PILLUGU SULEQATIGIISITAMI ILAASORTAASUSSATUT INNERSUUSSUTIGINEQARTUT:	57

IMMIKKOORTOQ SIULLEQ

NASSUIAAT AAMMA PINEQARTUT TUNULEQUTAAT

1. Aallaqqaasiut & pineqartut tunulequtaat

Ukiuni kingullerni meeqqat, inuusuttut ilaqutariillu pinaveersaartitsinermi aamma peqqinnermik siuarsaanermi suliniutit pineqaraangata annertuumik politikikkut eqqumaffigineqartarput. 1993-mi Kalallit Nunaat FN'p Meeqqat pisinnaatitaaffii pillugit isumaqatigiissutaanut ilannguppoq, tamannalu meeqqanut inuusuttunullu iluaqutaasussanik aalajangiinernut tungavittut annertuumik pissutaaqataasarpoq.

2007-mi Naalakkersuisut Inuuneritta, Innuttaasut peqqissuunissaannut suliniut, aqqutigalugu pinaveersaartitsinerup aamma peqqinnermik siuarsaanerup qitiutinneqarnissaa aalajangiuppaat. Tassani piffissami 2007-2012 Innuttaasut peqqissuunissaannut Naalakkersuisut periusissaat anguniagassaallu nassuiarneqarput, taassuma iluani annersaasarnep kinguaassiutitigullu atornerluisarnerup pinaveersaartinneqarnissaa immikkoortutut ilaavoq.

Ukiut tamaasa annersaanerit kinguaassiutitigullu atornerluinerit amerlasoorpassuit Kalaallit Nunaanni nalunaarsorneqartarput. Innuttaasunik misissuinerit, suli inuit amerlanerusut – politiinit nalunaarsorneqarsimasut saniatigut – annersarneqarsimanerat aamma/ imaluunniit kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanerat takutippaat. Pissusiviusoq tamanna allanngortinniarlugu PAARISA Peqqissutsimut Pisortaqarfik, suleqatigiissitanik annersaasarnep kinguaassiutitigullu atornerluisarnerit ikilisarniarlugit isumassarsiorfimmik suliaqartussanik 2007-imi pilersitsivoq.

Periaasissatut siunnersuut annersaasaarneq aamma kinguaassiutitigut atornerluisarnerit pillugit paasissutissanik piviusunik ersersitsivoq aammalu annersaasarnep kinguaassiutitigullu atornerluisarnermut pinaveersaartitsinermik peqqinnermillu siuarsaanermik suliaqarnermi pilersitassanut siunnersuusioneremut toqqammaviliissalluni.

Kalaallit Nunaanni tusagassiutit, meeqqat qanigisaminnit isumassuisussanit imaluunniit inersimasunit allanit kinguaassiutitigut kanngutsaatsuliorfigineqarsimasut qitiutillugit, eqqartortarpaat. Tamatuma saniatigut tusagassiutit inersimasut namminneq meeraanermi kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanertik pillugu kingunerlutsitsinertik pillugit oqaluttuaat qitiutittarpaat.

Tassa eqqartugaq mianernartog pillugu innuttaasut akornanni ammaneruleriartorneq pisimavoq, ilutigitiillugulu annertunerusumik ilisimasaqalernissamik pisariaqartitsineq pilersissimallugu. Annersaasarnep kinguaassiutitigullu atornerluisarnerup annertussusaanik ilisimasaqarnissaq aamma ajornartorsiummik soqutiginninneq annertusiumallugu qanoq iliortoqarsinnaanera, minnerunngitsumillu innarlerneqarsimasut ilaqutaasalu timikkut tarnikkullu akornuserneqarsimanerisa qanoq ikiorserneqarsinnaanerat pillugit innuttaasut akornanni oqallittoqarsimavoq.

Innuttaasunik misissuinerit politiinillu¹ kisitsisit annersaasarnep kinguaassiutitigullu atornerluisarnerit nunatsinni annertuumik ajornartorsiutaanerat takutimassuk, inuiaqatigiit periaasissaq pisariaqartippaat. Misissuinerit takutippaat innuttaasuni tamani annersaasoqartarlunilu kinguaassiutitigut atornerluisoqartartoq.

¹ Bjerregaard, Peter & Inger Katrine Dahl-Petersen (2008), Curtis allallu (2006) aamma Politi (2008)

Kalaallit Nunaanni annersaasarneq aamma qanigilluinnakkamik atoqateqartarnerit akuerineqanngillat, aamma siusinnerusukkut. Kaassassummik (Thorning allallu 1999, qup.124) aamma Aningaamik Maliinamillu (Rasmussen 1994, qupp. 12) oqaluttuat, inuaqatigiinni tamatuma akuerineqarsimannginnerat uppersarparaat. Qangaanersooq oqaluttuat pina-veersaartitsinermi atorineqartarput, tassami annersaasarnerit, naalliutsitsinerit, qinngasarisarnerit aamma qanigilluinnakkamik atoqateqartarnerit akuersaarneqannginnerannik aammalu inuaqatigiinnik akornusiiginnarnissaannik oqariartuuteqaramik.

Aamma kinguaariit nukarliunerusut suliniuteqarnissamik pisariaqartitsineq, 2007-mi Inuusuttut Inatsiartuisa inaarutaasumik aalajangersakkaminni oqariartuutigaat:

”Innuttaasut amerlassusiannut sanilliullugu nakuusernermik kinguaassiutinullu tunngasumik pinerluuteqartartut nunatsinni amerlasoorujussuupput. Tamanna akuersaarneqarsinnaanngilaq. Nakuusernermik kinguaassiutinullu tunngasumik pinerluuteqartarnerit, tassungalu minnerunngitsumik ilanngullugu meeqqanik kinguaassiuutitigut atonerluinerit malunnaatilimmik ikilisinneqartariaqarput. Tamanna siunertaralugu pineqaatissiisutaasartut sakkortusineqarnissaannik eqqartuusiviit kaammattorneqartariaqarput. Kiisalu inuaqatigiinnut akuulersitseqqinniarnermik pinerlussimasunik isumaginnittoqarfiup suliniarnera, ilaatigut katsorsaanissamik neqeroorutit aammalu pissusilersortarnermut tunngasumik ingerlatsinerit aqqutigalugit pingaarnerusunngortinneqartariaqar-poq. Inuaqatigiinnulli akuulersitseqqinnissamik suliniutit pinerlineqarsimasut ikiorneqarnissaannut suliniutinik illuatungilerneqartariaqarput.” (Inuusuttut Inatsisartui 2007, qupp. 2)

Annersaasarnerit aamma kinguaassiutitigut atonerluisarnerit pillugit - Isumassarsiorfimmik suleqatigiissitat marluk ilungersorlutik suliniuteqarnerisa kinguneraat. Suleqatigiissitap aappaa annersaasarneq pillugu suliaqarpoq, aappaalu kinguaassiutitigut atonerluisarnernik suliaqar-luni. Bilag 1-mi aamma 2-mi, suliaassiisutit ilaasortallu takuneqarsinnaapput.

PAARISAp suleqatigiissitani ilaasortat pimoorussisimanerannik qujaffigiumavai.

2. Teoriit tunuliaqutit aamma taaguutinut isumatiuutit

Annersaasarnerit aamma kinguaassiutitigut atonerluisarnerit - Isumassarsiorfik pillugu suleqatigiissitani assigiinngitsunik sammisaqartuusut akornanni teoriit tunuliaqutit assigiinngitsut ersarissarnissaat aamma taaguutit isummallu assigiinngitsut assigiiaartumik paasinissaannik pisariaqartitsisoqarsimavoq, tassa suleqatigiissitani ilaasortaasut ilinniakkatigut assigiinngitsunik tunuliaqutaqarmata.

Aammalu isummanik assigiinngitsunik oqaatsinillu paasinarsaaneq siunissami isumassarsiorfik aallaavigalugu sulisussanut iluaqutaassussaavoq, tassa isummat assigiinngitsut paasinarsarneqarsimanerat suleqatigiit akornanni isumaqarluartumik attaveqatigiinnittarnissaanni pisariaqarmat.

Teoriit tunngaviit, oqaatsit qitiusut, taaguutit imarisaat aamma isumasiorderi isumassarsiorfimmi atorneqartut:

Pinaveersaartitsineq tassaavoq sammisaq ataaseq imaluunniit arlallit, nappaatit, tarnikkut ajornartorsiutit, annersaanerit, kinguaassiutitigut atonerluinerit imaluunniit ajunaarnerit ineriartornissaannik pinngitsuuisitsisut, taamaalillutillu ataasiakkaat peqqissuunissaannik aamma innuttaasut peqqissuunissaannik siuarsaasut. (Sundhedsstyrelsen 2005, qupp. 14).

Peqqinnermik siuarsaaneq tassaavoq sammisat, avatangiisit aammalu ingerlatsinerit inuit ataasiakkaat peqqissuunissaannik aamma innuttaasut peqqissuunissaannik siuarsaasut. (Sundhedsstyrelsen 2005, qupp. 17).

Annersaanerup timikkut tarnikkullu annersaaneq imaraa.

Timikkut annersaaneq tassaavoq innarliineq imaluunnit inummik allamik timikkut akornusiineq.

Tarnikkut annersaaneq tassaavoq inummik allamik, naalagarsiortitsinikkut ersiortitsineq, kingunipilussai pillugit pissusilersornermigut allanngortitsisumik nassataqartoq.

Qinngasaarineq tarnikkut annersaanertut ippoq. Qinngasaarineq tassaavoq uumisaarinikkut, ingutsinikkut, eqimattanit peqataajunnaarsitsinikkut, qunusaarinikkut, timikkut annersaanikkut il.il. inummik allamik nikanarsaaneq.

”Kinguaassiutitigut annersaaneq tassaavoq kinguaassiutitigut atonerluinerit tamarmiusut, meeqqap ataqqinninnera atonerlullugu inersimasup kinguaassiutitigut pisariaqartitaanik naammassinnineq. Qanigilluinnakkamik atoqateqarneq aamma kinguaassiutitigut atonerluineq amerlanertigut tassaapput meeqqamik timikkut, tarnikkut kinguaassiutitigullu annersaanerit piffissami ataatsimi ingerlanneqartut.” (Namminersornerullutik Oqartussat, Ilaqutariinnermut Peqqissutsimullu Naalakkersuisoqarfik, 2008)

2.1. WHO

WHO´p atoqatigiittarnermi peqqinneq pillugu nassuiaataa Annersaasarnerit aamma kinguaassiutitigut atonerluisarnerit pillugit – Isumassarsiorfimmi siunnersuutitut qitiusutut inissisimavoq:

”Atoqatigiittarnermi peqqinneq tassa timikkut, misigissutsitigut, sianissutsikkut, inooqateqarnermilu atoqateqartarnermut atasumik ilorrisimaarnek. Tassaaginnanngilaq nappaalanganineq, ajoquteqarneq imaluunniit sanngiilliornek. Atoqatigiittarnermi peqqissuussagaanni pisariaqarpoq atoqatigiittarnermut akaarinnittumik mianerinnittumillu pissuseqarnissaq, aamma atoqateqarnermi nuannersumik isumannaatsumillu misiginissaq, pinngitsaallineq, immikkoortitsineq nakuusernerlu atoragit. Atoqatigiittarnermi peqqinneq anguniaraanni attattuarniaraannilu pisariaqarpoq kikkut tamarmik atoqatigiittarnermut pisinnaatitaaffiisa mianerinissaat, illersornissaat atortinnissaallu” (WHO 2002).

Inersimasut pissaanerminnik atonerluisarnerat, makitaniartarnerat aamma uukapaatitsiniartarnerat ”asanninnermillu” paatsuuisarnerat meeqqat kinguaassiutitigut atonerlunneqartarnerannut tunuliaqutaammat, Red Barnet-ip nassuiaatai ataani allassimasut ilassutigisallugit pingaaruteqarput.

2.2. Red Barnetip isumasiuineri

Red Barnet nunarsuarmi tamarmi peqatigiiffiuvoq Save the Children – nunarsuarmi peqatigiiffiit arlaannaannulluunniit attuummassuteqanngitsunut ilaasoq. Meeqqat pisinnaatitaaffiit maannakkorpiaq pisunut kiisalu ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu meeqqanik sumiginarneqarsimasunik ikiuisarpoq nunat 100-it sinnerlugit amerlassusillit akornanni. Red Barnet inuit najukkani assigiinngitsuneersut suleqatigisarpai, aaliangiisussat aaliangigassamut tungatillugu siunnersorsinnaasarpai meeqqallu pillugit oqallititsilersarluni.

Kinguaassiutitigut atonerluisarnerup isumasioreri

”Meeqqat inuusuttullu, ukiutik ineriartornerminnilu killiffitsik pissutigalugit suli kingunerisinnaasaanik naammattumik isiginnissinnaanngitsut, taamaatumillu akuersisinnaanngitsut kinguaassiutitut tunngasunut peqataatinneqaraangata. Taama iliuuseqarneq inuaqatigiit ileqqiut aporaanneruvoq”.

Groomingip isumasioreri

”Pisoq innarliisup utoqqaanerusup misilittagaqarnerusullu uukapaatitsinera, sallu, qujanarneq aamma nersualarinnineq atorlugit aammalu eqqorneqartumut akisussaassusermik piisuusuttullu misigititsinera, tamanna aqqutigalugu eqqorneqartoq (nammineq piumasutut isikkoqalersillugu) kinguaassiutitigut iliutsinut, innarliisup piumasarsaanik naammassinninnissaanut peqataalersillugu”. (www.redbarnet.dk)

Inatsisini taaguusersuutit isumasiorterilu:

*”Taaguutit kinguaassiuutitigut naapertuilluannngitsuliorneq aamma kinguaassiuutitigut atorne-
rluineq taaguutaapput assigiinngitsut tamarmik kinguaassiuutitigut kanngutsaatsuliornermut
tunngasut tassani kinguaamik qanigilluinnakkamik atoqateqarneq, ulluinnarni qanigival-
laakkamik atoqateqarnermik taaneqartut. Inatsisit eqqarsaatigalugit kinguaamik qanigil-
luinnakkamik atoqateqarneq / qanigisamik atoqateqarneq kinguaassiuutitigullu naapertuil-
luannngitsuliornerit allat immikkoortiterneqarluinnarput. Taaguutit taakku pillugit atuakki-
arineqartartuni immikkoortinneqannginnerupput.*

*Atoqatigiinneq, atoqatigiinnani kinguaassiuutitigut ilagiinneq kanngunarsaanerlu pillaasar-
nermik eqqartuussisarneq eqqarsaatigalugu kinguaassiuutitigut naapertuilluannngitsuliorner-
tut isigineqarput. (Namminersornerullutik Oqartussat, Ilaqutariissutsimut Peqqissutsimullu
Naalakkersuisoqarfik 2008, Kinguaassiuutitigut naapertuilluannngitsuliorneq aamma timikkut/
tarnikkullu ammersaaneq – siorna, nalaani kingornalu, qupp. 32)*

2.3. Ottawa Charter aamma Bangkok Charter

Peqqinnermik siuarsaaneq pinaveersaartitsinerlu Ottawa aamma Bangkok Charterinit aallaaveqartut isumassarsiorfimmit tunngavigineqarput.

Ottawa Charter ukiuni amerlasuuni Kalaallit Nunaanni peqqinnissamut politikimi qitiusumik inissisimanikuuvoq. Ottawa Charter 1986-mi nunarsuaq tamakkerlugu suillermeerluni peq-
qinnermik siuarsaaneq pillugu ataatsimeersuartoqaqqaarnerani Ottawami ingerlanneqar-
tumi suliarineqarpoq. Charterip inuit tamarmik peqqissuunissaat anguniarlugu katsorsaa-
nermut naleqqiullugu peqqinnermik siuarsaanagerup pisariaqassusia naqissuserpaa. Oqaaseq
peqqinnermik siuarsaaneq, inuup annertusigaluttuinnartumik nammineq peqqinnerminut
aqutsisuuneranik namminerlu peqqinnerminik pitsanngorsaasinnaanissaanik nassuiarne-
qarpoq. Peqqinneq ulluinnarni inuunerlut tunngaviusutut isigineqarpoq inuunerulli siuner-
taatut isigineqarnani. Peqqinneq taaguutaavoq pitsaasoq inooqatigiinnermi inuttullu nukis-
sanik aammalumi timikkut pisinnaasanik pingaartitsisoq. Taamaattumik peqqinnermik siur-
saaneq peqqinnissaqarfiup kisimi akisussaaffiginnigilaa. Taaguut peqqissumik inuusaase-
qarneq qaangerlugu inuulluataarnermullu samminerulluni inissisimavoq.

Peqqinnermik siuarsaaneq ilaatigut makku aqqutigalugit Ottawa Charterimi taaneqarput:

- Peqqinnissaq anguniarlugu politikkilliorneq
- Avatangiisinit tapersersuisussanik pilersitsineq
- Nunat immikkoortoqarfiini najugarineqartuni iliuuserineqartartunik annertusaaneq
- Inuit ataasiakkaat piginnaanerinik piorsaaneq
- Peqqinnissaqarfimmik nutaamik salliutitsilerneq (Namminersornerullutik Oqartussat, Peqqissutsimut Pisortaqarfik 2007, Inuuneritta – Innuttaasut peqqissuunissaannut Naalakkersuisut periusissaat anguniagassaallu 2007 – 2012)

Bangkok Charter 2005-imeersoq ingerlatitseqqippoq inuillu tamarmik peqqissuunissaannik pilersitsinissaamut imminut pisussaattilluni. Eqqunniarneqarnera ersarinneruvoq. Charterip naalackersuisut aamma nunat assigiinngitsut akornanni suliniaqatigiiffiit ataatsimoorussanik periuseqarnernissamut isummertariaqarnerisa pingaartorujussuunera uparuarpa. Suleqatigiinnermi nalinginnaasumik inuiaqatigiit, pisorta qarfiit, namminersortut sammisallu killissaat akimorlugit suliallit peqataatinneqassapput. Bangkok Charterimi peqqinnermik siuarsaanermi qitiutinneqartut tassaapput:

- Peqqinnermik siursaaneq nunarsuarmi tamarmi ineriartornermi qitiuvoq
- Naalackersuisunut tamarmiusunut pingaarnertut akisussaaffiuvoq
- Peqqinnermik siursaaneq najukkani innuttaasullu akornanni pingaarnertut inissisimassaaq
- Suliffeqarfinni suleriaatsini tamani piumasaqaateqartoqassaaq

Bangkok Charterimi peqqinnermik siursaaneq suleqatigiinnissamik isumaqatigiissuteqarnikkut, peqatigiinnikkut, attaveqatigiinnikkut suleqatigiinnikkullu ingerlanniarnearpoq. Tamanna ataatsimoorussamik angusaqarniarluni aamma innuttaasut peqqissusiisa pitsanngortinniarnernannut periusaapput pissanganartut naammaginartullu. (Evelyne de Leeuw allallu, 2007)

2.4. Meeqqap piginnaatitaaffii pillugit FN-ip isumaqatigiissutaa

Meeqqap piginnaatitaaffii pillugit FN-ip isumaqatigiissutaa, nunat assigiinngitsut akornanni meeqqat "inatsisigaat", isumaqatigiissutaavoq 1989-mi aalajangiunneqartoq nunanillu 192-iusunit atsiorneqartoq. Kalaallit Nunaat 1992-miilli taakku ilagaat. Isumaqatigiissut tassaavoq, nunat akornanni meeqqat inuusuttullu nammineerlutik inersimasutulli piginnaatitaaffeqarnerisa ataqqineqarnissaat. Isumaqatigiissut katillugit 54-nik immikkoortorta qarpoq, qitiutinneqarpulu inuuneq pitsaasoq peqqissorlu, ilaatigut meeqqat aalajangeeqataasinnaarnernannut, ineriartornerannut illersorneqarnissaannullu najoqqutassanik ima qartoq.

Meeqqap piginnaatitaaffii pillugit isumaqatigiissut inatsisaanngilaq, aallaavigalugu nunat eqqartuunneqarfigisinnaasaat imaluunniit pillaatississutigisinnaasaat. Tassaaneruvoq najoqqutassanik ima qartoq. Nunani naalackersuisut najoqqutassat malinneqarnissaat akisussaaffigivaat taamaaliunngikkunik nunanit allanit suliniaqatigiiffinnillu uparuarneqarsinnaallutillu assuarineqarsinnaapput.

Immikkoortuni ataasiakkaani qanoq allassimasoqarneranut assersuutit (Dansk Unicef Komite aamma Socialministeriet, 1991, www.paarisa.gl aamma www.redbarnet.dk):

- Meeqqap piginnaatitaaffii pillugit FN-ip isumaqatigiissutaani immikkoortoq 1-p meeqqamut nassuiaataa imaappoq: *Meeraq pineqartoq tassaavoq inuk 18-it inorlugit ukiulik.*
- Meeqqap piginnaatitaaffii pillugit FN-ip isumaqatigiissutaani immikkoortoq 19-mi meeqqap naalliutsinneqarnissamut illersorneqarnissaa pillugu ima oqaatigineqarpoq: *Naalagaaffik inatsisiliatigut, pisortaaffiginnikkut, inunnik isumaginnikkut ilinniar-*

titaanikkut iliuusissatut maleruagassanik naleqquttunik tamanik aalajangiisassapput meeqqamut timikkut tarnikkullu qanorluunniit iliornikkut pinerlineqatsaaliuutaasussanik, ajoqusiitsaaliuutaasussanik imaluunniit atornerluitsaaliuutaasussanik, sumiginnaatsaaliuutaasussanik, ilanngullugit naalliutsitsinernut atornerluinernullu soorlu meeraq angajooqqaaminit, taakkua sinnerlugit perorsaasiminit inunnilluunniit allanit paarsarineqartillugu kinguaassiuutitigut atornerlunneqannginnissamut illersuutissanik.

- Meeqqap piginnaatitaaffii pillugit FN-ip isumaqatigiissutaani immikkoortoq 34-mi kinguaassiuutitigut atornerluineq ima oqaatigineqarpoq: Meeraq kinguaassiuutitigut atornerlunneqatsaaliornissaaq, taassuma ataani akilersillugit aamma pornografimik filmiliornikkut imaluunniit naqiterinikkut peqataatinneqarnissaminut illersorneqassaaq.
- Meeqqat piginnaatitaaffii pillugit FN-ip isumaqatigiissutaani immikkoortoq 39-mi meeqqat atornerlunneqarsimasut paaqqinneqarnissaat pillugu ima oqaatigineqarpoq: Naalagaaffiup meeqqat sumiginnagaasimasut, iluaqutiginiagaasimasut imaluunniit atornerlugaasimasut, naalliutsitaasimasut allatulluunniit peqqarniingaartumik inupplaanngitsumik nikanarsaataasumilluunniit pineqarsimasut ikiussavai.

3. Kulturikkut naleqartitat

Kulturikkut naleqartitat pingaartumik pisut marluk peqqutigalugit allanngornikuupput. Taakkunannga siulleq tassaavoq Grønlandskommissionip Kalaallit Nunaat pillugu isumaliutissiissutai. G50-mik G60-millu aamma taaneqartartut. Siullermi pingaarnertut inuussutissarsiorneq piniartuunermiit aalisartuunermut nuutsinneqarpoq ilaatigullu aamma Kalaallit Nunaata kujataani savaateqarneq ingerlanneqalerluni, inuit aningaasanik akissarsisalerput inuttaasullu illoqarfinnut sikuusartuunngitsunut katersorneqarnerat aallartisarneqalerpoq. Aappaa tassaavoq 1950-kkut kingornanni atortulersuinikkut/ataqatigiinnikkullu aqqissuusinernik ineriartortitsipilorneq nunap, sorsunnersuup aappaa tikillugu Grønlandsstyrelsimit naalagaaniartumit (patriarkalskiusumit) avatangiisinit matoqqatinneqarsimasup, avammut ammaaneqarneranik kinguneqartoq.

Allannguutit kulturikkut naleqassutsimut pingaaruteqarnerpaat tassaapput:

- Inoqutigeeriaatsip allanngornera, kinguaariit pingasuniit marlunngornerat
- Piniakkanik inuussuteqarnermit akissarsiaqarluni sulisalernermut ikaarsaarneq
- Sikuusartuunngitsuni inissianik sanaartorneq – illoqarfinngor-titsineq
- Nunarsuup sinneranut attaveqarnerulerneq
- Europamiut nunassitsiternerat, pingaartumik Danmarkimiit
- Imigassamik annertunerusumik pissarsisinnaalerneq

3.1. Perorsaaneq aamma isumassuineq qanga maannalu

1950-ikkut tikillugit ilaqutariinni kinguaariit marluunerat qaqutigooortuuvoq, taamanikkut ilaqutariinni kinguaariit pingasuusarput. Meeqqat qanittumik ilagineqarlutik, inersimasunikutoqqarnillu ilagineqarlutik perorsarneqartarput. Niviarsiaqqat nukappiaqqallu meeqqanik 1minnernik paarsitinneqartarput, taamaalillutik allanik ikiuineq isumassuinerlu ilutigitillugulu meeqqanik perorsaaneq ilinniartarpaat. (Petersen 1980)

G50-ip aamma G60-ip ilaatigut inissianik nutaalianik, aalisakkerivinnik, utoqqaat illuinik, aturfinnik, napparsimavinnik pisiniarfinnillu nioqqutissaateqarnerusunik sanaartorneq nassataraat. Inuit suliffissarsiorniarlutik, kisianni aamma inissianut nutaalianut oqorsarluarsimasunut, nusuttakkanik anartarfilinnut imermillu kuuginnartulinnut iserterniarlutik illoqarfinnut nutserarput. (Dahl 1986, qupp. 24)

Arnat suliffeqalernerisigut utoqqaallu utoqqaat illuinut iserternerisigut angerlarsimaffiup avataani meeqqanik paarsisoqarnissamut pisariaqartitsineq allivoq. Red Barnet-ip 1950-mi Kalaallit Nunaanni meeqqerivik siullerpaaq pilersippaa, 1960-imilu Red Barnet-ip meeqqeriviit 20-it nunatsinni pilersissimavai. (www.redbarnet.dk). Siusinneru-sukkut angerlarsimaffinni suliarineqartaraluartoq inuiaqatigiinnit suliassanngorpoq.

Inuiaqatigiit pissusaasa allanngornerat, suliffissaaleqineq, inissaaleqineq inuunermillu aqutsinerlunermik misigisimaneq inuit ilaannut inuiaqatigiinni inuuniarnermut ajornartorsiutin-

ngorsinnaasarput, tassa imigassamik ajornartorsiuteqarnek, meeqqanik allamut inissiisarnerit, inuiaqatigiinni suliassanngorsimapput.

Pisortat annertusigaluttuinnartumik isumaginninnermut tunngasut akisussaaffigijartorpaat. Uani eqqarsaatigineqartoq tassaavoq siusinnerusukkut ilaqtariinni suliarineqartaraluartut, soorlu isumassuineq aamma meeqqanik, innarluutilinnik utoqqaanerusunillu isumaginnineq.

Ullumikkut meerarpassuaqarpoq nuannaartunik naleqartinneqartutullu misigisimasunik, kisiannili aamma meeqqat amerlasuut ilaqtariinni inissisimanertik pillugu ajornartorsiuteqarput naleqartinneqarnermikkullu nalornisutut misigisimapput. Meeqqat killissanik ujaasinertik inersimasunut takutikkumallugu killissanik qaangiisarput. Angajoqqaat ilaasa perorsaanikkut tunngavik "Meeraq qitiutillugu" paatsoortarpaat. Angajoqqaat isumaqartarput meeraq angerlarsimaffimmi aalajangiisuussasoq taamaattumillu piumasai malinneqartarput, paatsoorneq tamanna pissutigalugu meeraq nalornilertarpoq ilaanneeriarlunilu atorluartarlugu.

Kinguaariit najugaqatigiillutik pingasuujunnaaraluartut, ilaqtariinneq suli annertuumik pingaaruteqarpoq. Ilaqtariillu katersuuffiusarput. Tassani nuannaaraanni aliasukkaannilu ikiuisoqarsinnaavoq tapersersoqatigiittoqarsinnaallunilu.

Ilaqtariit tassaapput anaana, ataata, meeqqat, aanaakkut aamma aatakkut. Ilaqtariinnut aamma akkakkut, angakkut, atsakkut, ajakkut illooqqallu ilaapput.

4. Inatsisit

Inatsisit nipangiussisussaannermik, nalunaaruteqartussaataaannermik, sukannernerusumik nalunaaruteqartussaataaannermik aamma allattukkanik ilisimaarinnittussaataaannermik imaqqarput. Inatsisip immikkoortortaa taanna Ilaqutariinnermut Peqqissutsimullu Naalak-kersuisoqqarfimmit, kommunini allakkianngorlugu upalungaarsimanissamut isumassarsior-fimmi – Kinguaassiutigigut naapertuilluanngitsuliorneq aamma timikkut/tarnikkullu annersaaneq siorna, nalaani kingornalu - 2008-mi saqqummersinneqartumi paasiuminartunngorlugu allaaserineqarpoq. Inatsisilerinnermut tunngasut Kalaallit Nunaani pissutsinut tulluarsarneqarsimasut aamma kalallisuunngortinneqarsimasut SISO/Socialministeriamit saqqummersinneqartut.

Nipangiussisussaataaernerup pisortani sulisut inuillu inuiaat suliassiissutaanik suli-aqartut tamarmik inuit inuunerminni atugaat, sulinerminnut atatillugu ilisimasaqqarfigilersimasartik pillugit nipangiussisussaataaernerup meeraq angajoqqaavisalu inuunerminni atugaat pillugit pisariaqanngitsumik paarlaasseqatigiissinnaannermut illersorpai. Nipangiussisussaataaneq pillugu maleruagassat pinerluttulerineq pillugu inatsimmi § 29-mi aamma sullissinnermut inatsimmi § 27-mi eqqaaneqarput. Paasissutissat allanut oqaatigeqqusaanngisat nipangiunneqartussaasullu ingerlateqqinneqaaqqeqqusaannginnerat pingaarnertut malittarisassaavoq, tamannali saneqqunneqarsinnaavoq: akuersinnermik nalunaaruteqartoqarpat imaluunniit sakkortusisamik nalunaartussaasoqartillugu §5 ataani allassimasoq malillugu; maalaaruteqartoqartillugu suliaq pillugu paasissutissat pisariaqartut imaluunniit nakkutiginnittussaataasunut paasissutissat ingerlateqqinneqartarput. Aammalu nipangiussisussaataaannermut ilaanngunneqanngitsaq arajutsineqarajuttartoq, tassaasoq ”soqutigisariaqakkanik oqimaaqatigiissitsineq” isumaqarpoq paasissutissani allanut oqaatigeqqunngisani pineqartoq nammineq inuttut aamma pisortani sulisutut suliassanit annerusumik isumaqartinneqarnerisooq. Tamatuminnga nalilersuineq pisariaqarpoq ass. sakkortuumik pinerluttoqarsimatillugu

Nalunaaruteqartussaataaernerup, angajoqqaat inersimasullu meeqqap najortagai pisussaaffimminnik naammassinnissinnaanngitsut ilisimaneqalerpat imaluunniit pasitsaassisoqarpat kikkut tamarmik kommunimut nalunaaruteqartussaatappai.

”Kinaluunniit meeqqamik peqqissutsimigut ineriartornermigulluunniit navianartorsiortinneqarluni atugaqartinneqartumik paasisaqqaruni kommunalbestyrelsimut nalunaaruteqarnissaminik pisussaaffeqarpoq.” (Meeqqanik inuusuttunillu ikiorsiineq pillugu Inatsisartut peqqussutaat nr. 1, 15.april 2003-meersoq.

Sakkortusisamik nalunaaruteqartussaataaneq ataasiakkaanut tunngavoq pisortallu suliffeqarfiutaanni ass. isumaginninnermik suliaqartunut, atuarfinni sulisunut peqqinnissaqqarfimmilu atorfeqartunut tunngulluni, pineqartut meeqqap ikiorneqartariaqarnera ilisimagunikku kommunalbestyrelsimut nalunaaruteqartussaataaernerup.

Allagaatinik takunnissinnaatitaanerup pisorta qarfiit suliffe qarfiini allagaatinik suliarisamut tunngasunik takunnissinnaatitaanermut pisinnaatiffeqartippai, soorlu perorsaaner mi tarnimillu ilisimasalinnit siunnersorneqarnermi imaluunniit isumaginnoqqarfimmit sullissisoqartillugu. Inuk sullissivimmit aalajangiiffigineqartunik imaluunniit aalajangiiffigineqartussani illuatungiusoq allaatigisanik takunnissinnaatitaanissani piumasarisinnaavaa.

KANUKOKA-mit nittartakkami meeqqanut, taamaalillunilu ilaqutariinnut ikiuniarluni sullissiniarnermut atatillugu ajornartorsiutit takkussinnaanerat paasissutissiissutigineqarpoq.

”Meeqqat ikiorsiivigineqartarnerannut tunngatillugu – taamaalillunilu ilaqutariit – nalilersuivigineqartariaqarpoq, qanoq ililluni kommune pitsaanerpaammik iliuuseqarsinaanersoq. Maannakkorpiaq nalilersuivigineqarpoq, susassaqtut assigiinngitsut ajornartorsiutip annertussusia aallaavigalugu, suliniuteqartarnerat. Tamatuma kingunerikkajuttarpai, pisortat susassaqtut suliniutinik assigiinngitsunik arlalinnik, imminnut ataqatigiissaagaanngitsunik sussaqtutullu assigiinngitsut akornanni attaveqatigiinngitsunik pilersitsisarnerit, nipangiussisussaataitaa-nermik patsisilersorneqartartunik. Tamatumunnga atatillugu naliliivigineqartariaqarpoq, siunissami suleriaatsimik qanoq ittumik ilusilersuisoqarsinnaanersoq, suliniutit pisuni ataasiakkaani ataqatigiissaarneratigut inuit toqqaannartumik meeqqamut pineqartumut tamakkiisumik paasissutissittarlugit (annertusisamik ilisimatissisussaataaneq) meeqqamut ilaqutaanullu iliuuserineqartunut tunngasut pillugit.” (<http://www.kanukoka.gl/12810/>)

KANUKOKA-p anguniarpaa kommunerujussuit eqqunneqarpata sullissinermi aporfiit peerneqarnisaat.

5. Uppernarsaaneq

Annersaasarneq kinguaassiutigullu atornerluisarnerit pillugit takussutissiissutit ”Kalaallit Nunaanni politiiit 2007-mi ukiumoortumik nalunaarutaat”-nnit aamma ”Kalaallit Nunaanni naatsorsueqqissaartarfimmit” aammalu innuttaasunik misissuinernit makkunanga ”Unges trivsel 2004”, ”Sundhed på toppen” aamma ”Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2007” pissarsiarineqarput. Tamakku saniatigut www.inuusuttutakisunnerat.gl-mi oqallinnermit tigulaakkat takutinneqarput.

Kisitsiit politiiit 2007-mi nalunaarutaanneersut suliaapput politiinit suliarineqartut, kisitsisilli innuttaasunik misissuinerneersut apeqqutit allattuilluni akisassat (spørgeskema) atorlugu misissuisimanerup inaarnerai, inuit nammineerlutik immersorsimasaat (nammineerluni nalunaarutit).

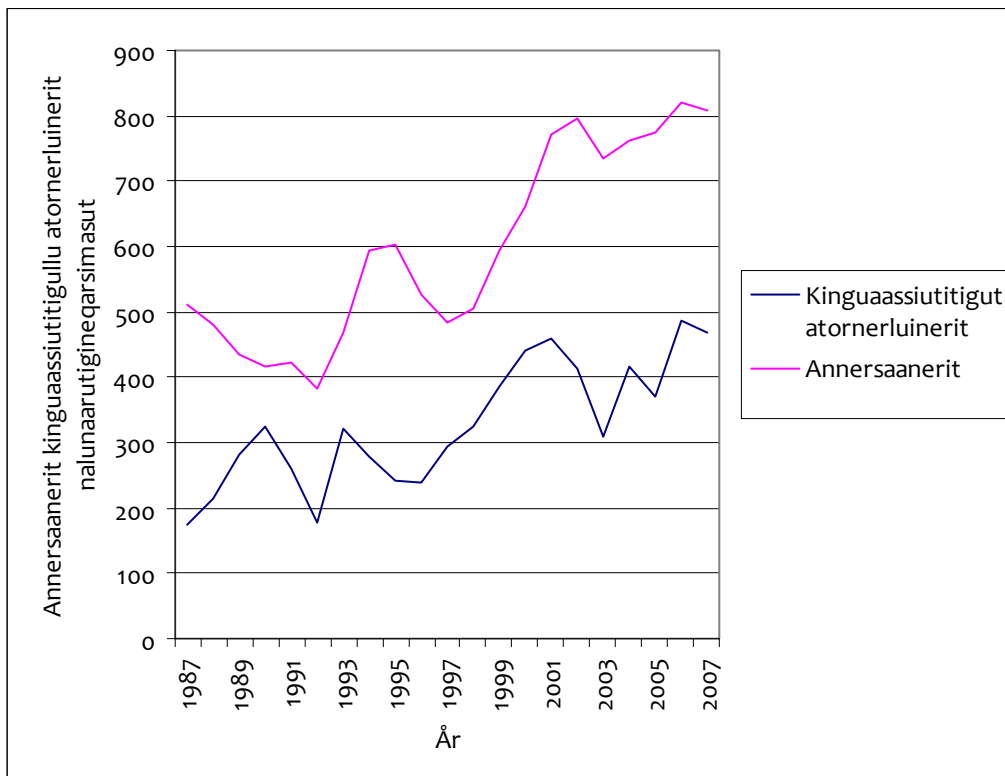
5.1. Annersaanerit kinguaassiutigullu atornerluisarnerit politiinut nalunaarutigineqartut

1987-miit politiiit naatsorsueqqissaarnerisa kinguaassiutigut annersaanikkullu pinerlunnerinik nalunaaruteqartarnerup annertusiartuinnarnera takutippaat; kinguaassiutigut pinerlunnerit 1987-mi 176-iusimapput 2007-mi 469-illutik aammalu annersaanikkut pinerlunnerit 1987-mi 510-usimasut 2007-mi 808-upput (Politiets virksomhedsberetning 2008). Ukiuni kingulerni kisitsisit qaffanneri illuata tungaani qitiusumiit kommuniniillu pinaveersaartitsinerup annertunerusumik qitiutinneqarnera aammalu ilinniagaqassutsip qaffasinnerulernera, innuttaasut annertunerusumik ilisimasaqalernerinik tunngaveqarpoq. Taamaattumik nalunaarutiginninnerit ilaanni anner-saanerup atornerluinerullu siusinnerusukkut pisimasuussinnaanerat imaluunniit piffissami sivisuumi ingerlasimasuussinnaanerat massakkulli aatsaat saqqummer-suussinnaanerat ilimagi-neqarsinnaavoq.

Danmarkimut Savalimmiumullu assersuukkaanni kinguaassiutigut pinerlunnerit Kalaallit Nunaanni 16-eriaammik amerlanerupput.

Ilaatigut ”Meeqqat piginnaatitaaffii” aamma ”Ataatsimoorluni akisussaaneq” pillugit oqariartuutit inuiaqatigiit isumalluutaannut: **meeqqanut** atatillugu innuttaasut piginnaatitaaffii, pisussaaffii akisussaaffiilu ilaatigut pinaveersaartitsinermi suliniutini qitiusumik inissisimatineqarsimapput.

Kalaallit Nunaanni annersaanerit kinguaassiutigullu atornerluinerit nalunaarutigineqartut amerlassusii annertusisimapput, 1980-ikkullu naaneranniit annertusiartuinnarsimallutik. Figur 1-mi 1987-imiit 2007-imut annersaalluni pinerlunnerit aamma kinguaassiutigut pinerlunnerit nalunaarutigineqartartut takuneqarsinnaavoq.

Titartagaq 1. Annersaaneq aamma kinguaassiuutitigut pinerlunnermi suliat amerlassusii (Politi 2008, qupp. 193 aamma 198).

5.2. Misissuinerit nammineerluni nalunaarutigineqartut

Kalaallit Nunanni (aamma Danmarkimi) meeqqamik 15-it inorlugit ukioqalersimangitsumik kinguaassiuutitigut atoqateqarnek pillaatississutaasarpoq, tamatuma meeraq kinguaassiuutitigut atornerlunneqannginnissaanut illersorpaa. Kinguaassiuutitigut atornerlunneqarsimanerup kingornatigut tarnikkut navialineqarnissamut navianartorsiorneq kinguaassiuutitigut atornerlunneqarnerup qanoq ittuusimaneranit qanorlu annertutigisimaneranit kisimi piinnanngilaq. Aamma meeqqap avatangiisimini tapersorsorneqarsinnaanera illersorneqarsinnaaneralu annertuumik pingaaruteqarput, minnerunngitsumik meeqqap atornerluineq pillugu qanoq misigisimaneranut tunngatillugu. Nunani assigiinngitsuni innuttaasunik misissuisimanerit kinguaassiuutitigut atoqateqartarnermik aallartiaartarneq pillugu misilittakkat aamma meeraanerit kinguaassiuutitigut atornerluisarnerup nassuiarneqarsimanerit assigiinngitsorujussuupput. Taamaattumik assersuussinissaq mianersuutigineqassaaq. Kinguaassiuutitigut atornerluineq qanorluunniit nassuiaraluaaraanni, nunanut assersuuffigisartakkatsinnut naleqqiullugu Kalaallit Nunaanni annertussia qaffasinneruvoq. (Curtis allallu 2006)

Nittartakkami www.inuusuttutakisunnerat.gl –mi arnat inuusuttut pinngitsaalineqarlutik atornerlunneqarsimanerminni misigisatik oqaluttuaraat. Amerlasuutitigut imerniartarfimmeereerluni aalakoormerit annersarneqarnissamillu qunusaarneqareernerup kingorna pisarput. Kanngusunnertik pisuusutullu misigisimanertik pissutigalugu pinngitsaalineqarlutik

atoqatigineqarnertik nalunaarutigineq ajorpaat. Niviarsissat inuiaqatigiinnit pisuutineqartarput, pingaartumik arnanit allanit.

Nalunaarusiami **”Unges trivsel i Grønland”** kinguaassiutitigut misilittakkatik pillugit apeqqutini niviarsiaqqat 93 %-ii nukappiaqqallu 90 %-ii akissuteqarput. Saniatigut inuusuttut apeqqutitik allanik, atornerluisimasinnaanerup suussusianik aammalu inuusuttup nammineq qanoq misigisaqarsimaneranik aalajangiussinissaq siunertaralugu 15-nik ukioqalinnginnerminni kinguaassiutitigut misilittagaannik nalunaaruteqarfiusunik apeqquteqarfigineqarput. Katillugu inuusuttut 283-it (64 %) 15-nik ukioqalersimatinnatik ataasiarlutik imaluunniit arlaleriarlutik imminnit ukioqarnerusunik kinguaassiutitigut misilittagaqarnertik nalunaarutigaaat. Assersuutigalugu qallunaat akornanni misissuinermi taamaattumi inuusuttut 11 %-ii 15-nik ukioqalinnginnerminni imminnit ukioqarnerusunik kinguaassiutitigut misilittagaqarnertik nalunaarutigaaat.

Nalunaarusiaq **”Unges trivsel i Grønland”** ilisimatusarnikkut misissuineruvoq Statens Institut for Folkesundhed/Center for Sundhedsforskning-imit Peqqissutsimut Pisortaqarfik/PAARISA suleqatigalugu suliarineqartoq. Qarasaasiakkut apeqqutit allalluni akisassat atorlugit misissuinermit angusat, akissutinut nammineerluni allalluni ilaartorneqarfiusinnaasunit atuartut 508-t 15-17 ukioqartut akissutaannit aallaaveqarput. Taamalilluni nalunaarusiaq inuusuttut nammineq misigisaat, eqqarsaataat isumaallu pillugit siunissami suliniutissanut iluaqutaassusanik pingaaruteqartunik paasisaqartoqarpoq.

Misissuinerup ajornartorsiutit siusinnerusukkut nassuiarneqarsimanngitsut imarai. Taamaattumik meeqqanik kinguaassiutitigut atornerluisarnermik pinaveersaartitsinerup annertusarneqarnissaanut tapertaalluarsinnaavoq.

Atugarissaaannginnermut tunngasut, imminut toquttarnermi ileqqut aamma peqqissutikkut ajornartorsiutit, pingaartumik meeraanermi annersaaneq pillugu misilittakkat, siusissukkut kinguaassiutitigut misilittakkat kinguaassiutitigullu atornerlunneqarnermi misigisat qitiutillugit navianartorsiorfiusinnaasut nassuiarpei, saniatigut aamma tamakku inuusuttut atornerlunneqarnissamut nassatarisaanullu illersorneqarnissaat qularnannginnerulerput.

Nunat assigiinngitsut akornanni ilisimatusarluni suliaq **”Health Behaviour in School-aged Children”** (HBSC), WHO-mit ataqatigiissaarneqartoq ukiut sisamakkaarlugit nunani assigiinngitsuni, Kalaallit Nunaanni aamma ingerlanneqartarpoq. Massakkorpiaq meeqqat inuusuttullu peqqissusiat aamma peqqinnissakkut ileqqi aammalu atugarissaarnikkut pingaaruteqartutigut ineriartorneq takutippai. Peqqissutsikkut tunngaviusut assigiinngitsut ilisimatusarnermi misissuinermi ilaatinneqarput. Kalaallit Nunaat 1994-mi, 1998-mi, 2002-mi kingullermillu 2006-mi peqataavoq, 6.-11. klassini atuartut kinaassutsiminnik isertuussillutik akissutaat, tamanut takusassanngorlugit saqqummersinneqarput. Atuarfiit tamarmik allakkatigut misissuinermut peqataanissaminnut neqerooruteqarfigineqartarput.

HBSC Greenland 2006-ip **”Sundhed på toppen”** ilaatigut **ilaquttanut ikinngutinullu qanittumik attuumassuteqarnerup** pingaaruteqarnera takutippaa. Misissuiffigineqartut sisamaangaangata pingasut angajoqqaaminnut atassuteqarnertik naammagisimaarpaat amerlasuunillu niviarsiaqqanik nukappiaqqanillu ikinnguteqarlutik. Atuartut ikinngutitik ilagisartorujussuuat tallimaagaangatalu sisamat ikinngutigigiinnertik naammagisimaartarlugu. Atiakkiortut ataasiakkaat **inooqatigiinnermi atugaat** peqqissutsikkut pingaaruteqarnerat oqaati-

gaat. Inooqatigiinnermi atugaat, peqqinnermut toqqaannartumik sunniuteqaannaratik inuup pissusaanut isumaanullu toqqaannangikkaluartumik pingaaruteqarput. **Pigissaarnerup qaf-fasissusia**, nalunaarusiami ilanngunneqarpoq, tassa misissuinerit takutimmassuk, inooqatigiinnermi pissutsit peqqinnermut aammalu peqqissutsikkut ileqqunut pingaaruteqartut.

Kalaallit Nunanni naatsorsueqqissaartarfiup 2007-mi kisitsisit saqqummersitai malillugit isertitat agguataarnerat ukiuni kingullerni equgaluttuinnarsimasoq erserpoq. Atuakkiortut oqaatigaat, isertitaqarnerpaat isertitat katinneranni annerusoq angusimagaat, isertitakinne-rusullu isertitaat allannguuteqaratik imaluunniit apparsimallutik.

Qinngasaarineq atuartup atugarissaarneranut, taamaattumillu aamma peqqissusianut ajo-qusiisinaavoq. HBSC 2006 Kallaallit Nunaanneersup qinngasaarisarnerup suli annertuumik ajornartorsiutaanera takutippaa. Qinngasaarisarnerup aamma atuarfimmi atugarliornerup aammalu atuartut allanik qinngasaarisartut, atuartunut qinngasaarineq ajortunut naleq-qiullugu amerlasuutigut pujortartartuunerisa aammalu akulikinnerusumik aalakoortartuu-nerisa imminnut attuumassuteqarnerat paasineqarpoq. Atuartut qinngasaarinnermut akuusut namminneq peqqissusertik pitsaanginnerarpaat, akulikinnerusumik sinilerniarnertik ajor-nartorsiutigisarpaat aammalu akulikinnerusumik naarluttarlutik.

Siusinnerusukkut nunat assigiinngitsut akornanni naleqqiussinerit qinngasaarisarnerup allanut naleqqiullugu kalaallit atuartut akornanni akulikinnerusumik pisartoq aamma qinnga-saarisarnerup Danmarkimisulli Kalaallit Nunaanni atuartunut nuanniitsumik kinguneqar-tarnera takutippaat. Aammattaaq atuartut inuunerminnik nammineerlutik naliliinerminni i-laasa (1 %-iinnaagaluartoq) inuunermik nuanniitsorujussuuneranik misiginertik nalunaaru-tigimmassuk eqqarsalersitsivoq ernumalersitsillunilu.

Kalaallit Nunaanni inuit nammineerlutik naleqassutsiminnik naliliinerisa appariarsimanera HBSC 2002-mi takuneqarsinnaavoq. Nunanut tamalaanut sanilliullugu Kalaallit Nunaani inuit nammineerlutik naleqassutsiminnik naliliinerat tunngavigalugu agguaqatigiissitsinermi appa-sinneruvoq . (HBSC Greenland 2006).

Misissuisitsineq **”Børns levestandard i Grønland”** 2008-mi saqqummersinneqartumi, MIPI/ Meeqqat Inuusuttullu Pillugit Ilimasaqarfimmit suliarineqarpoq, meeqqanik ilaqutaannillu apeqqarissaarnikkut aammalu meeqqat allaaserinninnerinik tunngaveqarluni. Meeqqat ilaqu-tariinnit aningaasaatikitsuneersut ulluinnarni inuunerminni pigisat pisinnaanngikkaat inoo-qataanikkullu sammisassat peqataaffigisinaanngikkaat ilaatigut takutinneqarpoq. Meeqqat amerlanerit atuarfimmi ingerlalluanninnertik oqaatigaat, tassa pigisanik iluaqutissanik, soorlu atisanik nutaanik pissarsisinaanermut assigiinngissutsit pissutigalugit klassimi inoo-qatigiinnerup avataaniitinneqartaramik aammalu tamanna pissutigalugu qinngasaarneqar-tarlutik. Meeqqat ilaannut atugarissaannginneq atuagarsornikkut ajornartorsiornermut ilaa-voq. Meeqqat ilaqtutamik aningaasaatikitsuunerat ilisimaarilluinnaraat taamaattumillu ili-masunnitik ilaqtariit aningaasatigut inissisimanerannut naleqqussartaraat misissuinermit i-nerniliunneqarpoq. Ujariatsinerup inuunermut ilaanera ilinniartarpaat. Nunat assigiinngitsut akornanni misissuinerit takutippaat, ujariatsilluni inuunerup meeqqat inuunerminni erniin-narluinnaq ilimasuuteqarnerisa inuunermillu qinuginninnerat millisittaraa. (Børns Levestandard i Grønland, 2008).

Kalaallit Nunaanni ilaqutariinni aningaasaatikitsuni ilisarnaatit ilaatigut tassaapput: Illoqatigiinni inersimasuusut 25 inorlugu ukioqarput, illoqatigiinni inersimasut kisimiittuupput, illoqatigiinni meerartarineqartut amerlapput, illoqatigiit nunaqarfimmi najugaqarput aammalu illoqatigiinni inersimasuusut tamarmik Kalaallit Nunaanni inunngorsimasuupput (Børns Levstandard i Grønland, del 2, 2008).

Nittartakkami "www.inuusuttutakisunnerat.gl"-mi inuusuttut annersaanermik misigisatik oqaatigaat. Arnat inuusuttut, annersaasartut, pakatsinermik, imminnut nikaginermik, sinnganermik meeraanerminnit kingunerlutsitsinerminnik aammalu meeraanerminni annersaanermik misigisatik, soriarsinnaannginnermik, appiussorneqarnermik, misigissutsitigut aamma kinguaassiutitigut atornerlunneqarneq pillugu attaveqaqatigiinnissamut piginnaaneqannginnermik misigineq oqaatigaat. Angutit inuusuttut akerleriinnernik aaqqiisinnaassuseqannginnermik peqqutigalugu pisariaqartitamik naammassiniarlugit aammalu annersaaneq attaveqari-aatsitut atorlugu misigisatik oqaluttuaraat.

Angutit inuusuttut angummik annersaasarnertik imminnut attuumassuteqarnerat misigisarpaat, arnallu inuusuttut annersaaneq pillugu misigisatik anaanamik annersaanikkut misigisimasaannut attuumassuteqartutut misigalugu. Arnat inuusuttut namminneq annersarneqartarnerminnut akisussaasutut ilutigitillugu annersaaneq imminnut asanninnermik takutitsinerusoq misigisimapput. Aamma arnat inuusuttut oqaluttu- arput namminneq meeqqatik annersaanermut isiginnittuusartut.

Statens Institut for Folkesundhedip nalunaarusiaa "**Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005 – 2007**" "**Den Grønlandske Sundhedsprofil**"-imit aallaaveqartoq saqqummersippaa. Nalunaarusiaq apeq-qutit allalluni akisassat (spørgeskema) atorlugit inersimasut (+18) 1952- usut Kalaallit Nunaata Kitaani najugaqartut aallaavigalugit misissuineruvoq.

Peqataasut 20 %-iisa apeqqutinik annersaanermut tunngasunut akissuteqarsimannginnerat, 27 %-illu apeqqutinik kinguaassiutitigut atornerlunneqarnermut tunngasunik akissuteqar- simannginnerat eqqumiiginarpoq².

Atuakkiortut isumaqarput peqataasut apeqqummut immikkut akissuteqarsimannginneran- nut tunngaviusinnaasoqnamminneq annersaanermik aamma/imaluunniit kinguaassiutitigut atornerluinermik misigisaqarsimasuusinnaanerat. (Bjerregaard aamma Inger Katrine Dahl- Petersen 2008, qupp. 76).

Misissuinerne assigiinngitsuni *imminut toqunnissamik eqqarsaateqarneq* aamma *imminut to- qoriaraluarneq* ilaatigut kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanermit, timikkut pillarneqar- nermit meeraanermi angerlasimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarsimanermik aallaave- qarsinnaanerat erseqqissarneqarpoq. (Bjerregaard aamma Inger Katrine Dahl-Petersen 2008, qupp. 83 aamma Curtis allallu 2006, qupp. 46).

² Annersaasarneq aamma kinguaassiutitigut atornerluisarneq illoqarfiit arlaanni ataatsimi apeqqutigineqanngilaq (N=295).

5.2.1. Annersartinnerit nammineerluni nalunaarutigisat

”Unges trivsel 2004 i Grønland”-imi peqataasut annersarneqarnissamik qunusaarneqarnermik aamma ajattarneqarsimanermik, kamaffigitillutik ersuttarneqarsimallunik, nujaartorneqarsimallutik, annersinneqarnermik angerlarsimaffimminnilu sakkortuunik allanik misigisaqarsimanerminnik apeqqummut akissuteqartussaapput.

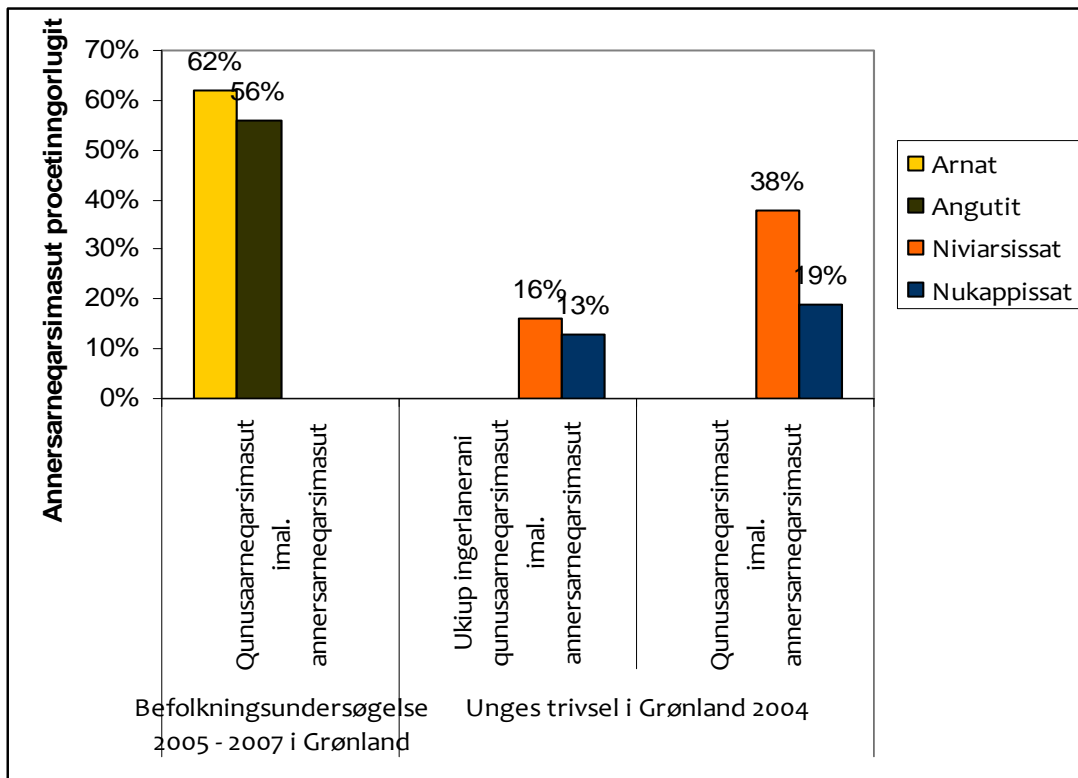
Inuusuttut 29 %-ii asuliunngitsumik qunusaarneqarsimallutik annersarneqarsimallutillu nalunaarutigaat. Taakkunannga niviarsissat amerlassusiat (38 %) nukappissat amerlassusiannut (19 %) naleqqiullugu amerlanerungaatsiarput. (Unges trivsel i Grønland 2004, qupp. 96).

”Befolkningsundersøgelse I Grønland 2005 – 2007”-mi peqataasut inersimasutut qaammatit 12-t kingullit iluanni imaluunniit siusinnerusukkut annersarneqarsimanerminnik apeqqummut akissuteqartussaapput. 59 %-it assigiinngitsutigut annersarneqarsimallutik imaluunniit asuliunngitsumik qunusaarneqarsimallutik akisimapput.

Arnani 62 %-it annersarneqarsimallutik imaluunniit asuliunngitsumik qunusaarneqarsimallutik akipput, angutinilu 56 %-it taama akillutik.

Qaammatini kingullerni 12-ni katillugu 14 %-it annersarneqarsimapput imaluunniit qunusaarneqarsimallutik: arnani 16 %-it angutinilu 13 %-it.

Misissuinerup aamma utoqqaanerugaanni asuliunngitsumik qunusaarneqarnissamut imaluunniit annersarneqarnissamut navianartorsiorneq annikinnerusoq takutippaa.

Figur 2-p inuit asuliunngitsumik qunusaarneqarsimasut imaluunniit annersarneqarsimasut amerlassusii taku-tippai.

5.2.2. Qinngasaartittarnerit namminneerluni nalunaarutigisat

Qinngasaarinerimi qinngasaarneqartoq tarnikkut sakkortuumik sunnertarppaa ukiorpasuarinilu inuttut pissusaanut kinguneqarsinnaalluni. Qinngasaarineq ukioqatigiiaani tamani pisarpoq, aamma inersimasut utoqqaallu akornanni.

”Sundhed på toppen”-imi atuartut 85 %-iisa sapaatip akunnerani ataasiarluni qinngasaarneqanngilluinnarsimallutik imaluunnit akuttusuuginnarmik sapaatip akunnerani ataatsimi qinngasaarneqarsimanerlutik nalunaarutigaa. Taamaattorli niviarsiaqqat 9 %-ii nukappiaqqallu 6 %-ii qinngasaarinerimik misigisaqarsimapput (Niclasen et.al., 2007).

5.2.3. Kinguaassiutitigut atorerlunneqarnerit nammineerluni nalunaarutigisat

Nalunaarusiami ”Unges trivsel i Grønland 2004”-mi apeqqutinik itisiliisunik akissuteqartuni, nukappissat 9 %-ii niviarsissallu 28 %-ii 15-nik ukioqalertinnatik inatsisitigut unioqqutitsilluni kinguaassiutitigut atorerlunneqarsimapput, tassa nammineq kinguaassiutitigut atorerlugaasimallutik misigisimapput imaluunnit 12-it inorlugit ukioqarnerminni atoqateqarsimallutik.

Inatsisitigut unioqqutitsiffiusuni amerlanerit inuusuttoq utoqqaanerusorlu ilisarimasariit-tarsimapput (76%), 16%-ini ilaquataasarsimalluni. 5%-it ilisarimanngisanit pipput 3%-illu akissar-siutigalugu meeqqanik suliaqartuullutik.

Inuusuttut inatsisitigut unioqqutitsiffigineqartut 15-it inorlugit ukioqarnerminni kinguaassiu-titigut misilittagaqartut inooqatigiinnermi tarnimullu attuummassuteqarneranut tunngasu-tigut misissuivigineqarsimapput. Amerlasuutigut allanut naleqqiullutik inuusuttut taakku qu-lit missaannik ukioqarlutik nunaqarfinni najugaqartarsimapput, akulikitsumik ilaquuttaminni qaninnerpaani imigassamik ajornartorsiuteqarnermik misigisaqartarsimapput, akulikitsumik angajoqqaaminnit annersarneqartarsimapput aammalu akulikinnerusumik 13-inik ukioqalin-ginnerminni imigassartortalersimasarlutik.

Inuusuttut inatsisitigut unioqqutitsiffigineqartut, 15-it inorlugit ukioqarnerminni kinguaassiu-titigut misilittagaqarlutik nalunaaruteqartut 79-iusut akornanni affaasa sinneri (53 %) imminut toqoriarsimapput, kinguaassiutitigullu atonerlunneqarsimanermik nalunaaruteqan-gitsut ikinnerujussuullutik (8 %).

Inatsisitigut unioqqutitsilluni kinguaassiutitigut atonerluisoqarnera pillugu inuusuttut amerlanerpaat atonerluineq pillugu allamik oqaloqateqarsimapput.

Pingasuinnaat atonerlunneqarneq pillugu politiinik oqaloqateqarsimapput. Aamma qulit pinerluuteqartup imigassartorsimanera oqaatigaat, marluk nalunaarutigaat pisup nalaani namminneq imigassartorsimallutik.

Inuusuttut misissuinnermi peqataasut nammineerlutik meeqqat inuusuttullu ilaasa nuanninngitsumik misigisarnerannut peqqutinik assigiinngitsunik innersuussuteqarput siumullu ingerlalernissamat tikkuussillutik.

Uani assersuutit ilaannaat issuarneqassapput:

"Isumaqarpunga Kalaallit Nuaanni meeqqat amerlavallaat kinguaassiutitigut nuanniitsumik iliorfigineqartut...Inersimasut ikiuisussaagaluit amerlavallaartut nipangiinnartarput, imaluunniit toqqortertarlugu.... Kalaallit Nuaanni inuit amerlanngimmata ajornartorsiut tamanna iliuseqarfiginiarlugu annertuumik suliniuteqartoqartariaqarpoq. Assersuutigalugu atonerluisimasut imaluunniit kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimasut annertuumik ikiorneqartariaqarput, imaluunniit innuttaasunut ersinnerulersittariaqarpoq. Qujanaq."

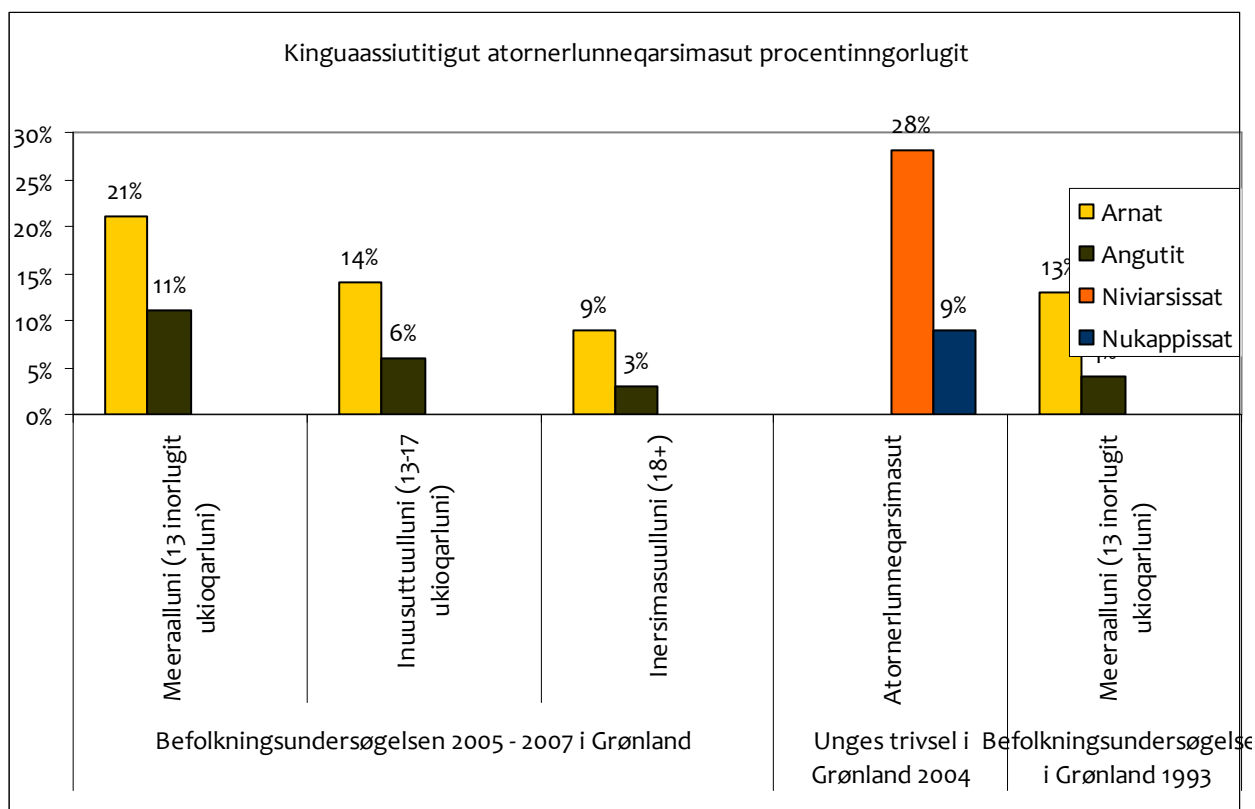
"Meeqqat kingusinnerusukkut asanninnermik tunisisinnaaniassammata angajoqqaat meeqqaminnut asanninnertik takutittariaqarpaat. Angajoqqaat tapersersussavaat, pisinnaan-gisaannut pinngitsaaliarnagit. Angajoqqaat meeqqatik imminnut pingaarnertut isigisa-riaqarpaat, immineertiinnarnagit. Paarissavaat, asanninnermik tunissavaat pakkutaarlugillu. Meerannguit paariuk." (Curtis allallu 2006)

"Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005 – 2007"-imi kinguaassiutitigut atonerluinerit pillugit nalunaarutigineqartut kisitsisaat 1993-mi kalaallit peqqissusiisa isikkuannut asser-suukkaanni marloriaatinngorsimapput. 1993-mi 18 – 24 ukiulinni arnat 13 %-iisa angutillu 4 %-iisa meeraanermanni (uani 13 inorlugit ukioqarnermik nassuiarneqarpoq) kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimanertik paasissutissiissutigaa, 2005 – 2007-imili 31 % aamma 10 %-iullutik. Innuttaasunik misissuinnermi nutaanerpaami kisitsisit atuartut annerit akornanni misissuiner-

mi **”Unges trivsel i Grønland 2004”**-mi inernernut imminnut qanittuunerat erserpoq, naak meeqqat ukiui misissuinerne assigiinngikkaluartut. Innuttaasunik misissuinerup attuumassuteqarnera takutippaa, tassa meeraanermi inuusuttuunermilu kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanerup angerlasimaffimmilu imigassamik ajornartorsiuteqarnerup imminnut attuumassuteqartuunerat takutinneqarpoq, sulilu aamma kingusinnerusukkut imminut toqoriarnernut peqqutaaneramik takutitsilluni. Atuakkiortut oqaatigaat, peqqutaasut ataqatigiinernerat tassaasoq sumiginnagaanermiit, angerlarsimaffimmi imigassamik atuineq kinguaassiutitigullu atornerluineq pissutaalluni imminnut toqunnermut peqqutaataasinnaasoq.

Taamatut aamma 2008-mi misissuinerup arnat aperineqartut 43 %-iisa kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanerat takutippaa. Taakkunannga 21 %-it meeraanermi (13 inorlugit ukioqarlutik) kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimapput, 14 %-it inuusuttuullutik (13 – 17 ukioqarlutik) 9 % inersimasuullutik (18+). Aammattaaq angutit 16 %-iisa kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanertik nalunaarutigaat. (Bjerregaard 2008, qupp. 82).

”Unges trivsel i Grønland 2004”-ip niviarsissat 28 %-iisa kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanerat takutippaa, nukappiaqqallu 9 %-ii taama misigisaqarsimapput. (Curtis allallu 2006, qupp. 56).

Titartagaq 3-mi 1993, 2004 aammalu 2005 – 2007-mi kinguaassiutitigut atornerluinneqarnerit nammineerluni nalunaarutigisat takutinneqarput.

Innuttaasunik misissuinerit assigiinngitsut takutippaat, inuit kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimasut aamma peqqissutsimikkut assigiinngitsunik innuttaasut peqqissusaannut pitsaanngitsunik kinguneqartitsisunik nappaateqarnerat. Innuttaasunik misissuinerit annersarneqarnermit imaluunniit kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimasut, inuunermik sinnerani atugassaminnik nappaateqartut takutippaat nappaatit qanittukkut takkuttut imaluunniit tarnikkut ajornartorsiutit aammalu annersarneqarsimanngitsunut imaluunniit kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanngitsunut naleqqiullugu peqqissutsimik pitsaanngitsuuneranik, nammineq naliliisut.

Missuisimanerni qulaani taaneqartuni kisitsisit qaffakkiartorput. Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuinerimi 2005 – 2007 1993 aamma 2005 – 2007 misissuinerit akornanni qaffakkiartorneq ima nassuiarneqarpoq:

“Kinguaassiutitigut atornerluisarnerit amerliartortutut isikkoqarnerannut nasuaataasinnaasut ilaat tassaasinnaavoq 1993-mut naleqqiullugu 2007-mi apeqqutit imarisaasa allaanerunerata. Aammattaaq kinguaassiutitigut atornerluisarnerit inuaqatigiinni oqallinnermi qitiunerutinneqalernikuupput, ilaatigut kinguaassiutitigut atornerluinerit akuerineqarsinnaannginnerisigut, eqqorneqartup atornerlunneqarnerminut pisuunnginnera aammalu eqqorneqartunut katsorsarneqarnissamut neqeroorutit pisariaqartinneqarnerulernerisigut. Sammisaq pillugu tamanut ammasumik oqallisilernerup inuttut ammanerulernerq nassatarisimasinnaavaa, nassatarisaanillu 2005-2007 peqataasimasut kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimagunik akinissaminnut piareersimanerulersillugit. 2005-2007 misissuinerimi 1993-mut naleqqiullugu amerlanerujussuit kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanerminnik paasissutissiisimanerat ersarilluinnarpoq”. (Bjerregaard 2008, 82).

5.3. Imigassaq

Imigassaq, akulikitsumik annersaanermut suliani ilaatigullu kinguaassiutitigut atornerluinerimi suliani, akuusarpoq. Taammaattumik suleqatigiissitat imigassaq pillugu kisitsisit Annersaasarneq aamma kinguaassiutitigut atornerluisarnerit pillugit - Isumassarsiorfimmu ilanngunneqarnissaat toqqarpat.

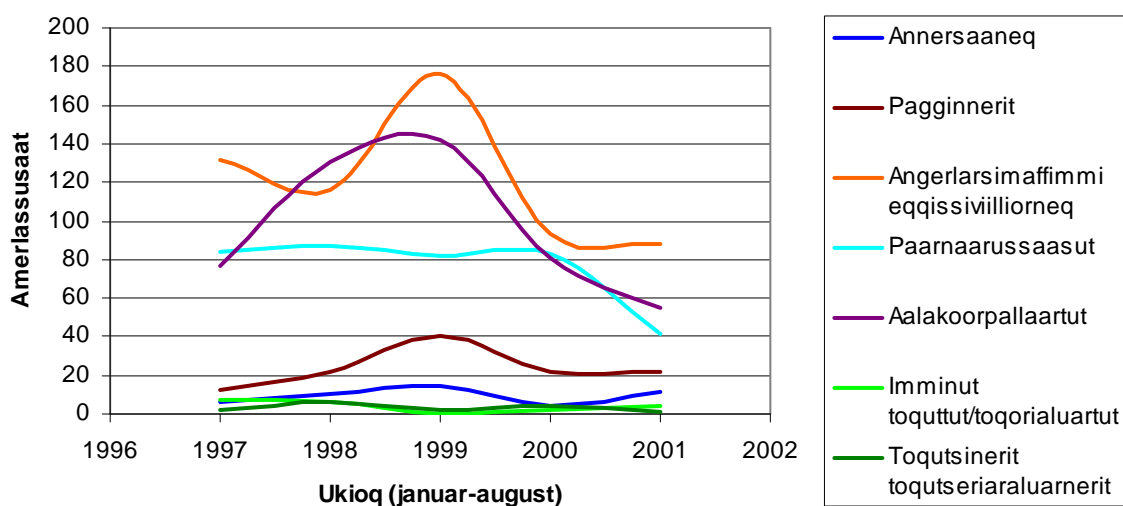
Piffissami 2002-miit 2006-imut imigassamik eqqussineq aalaakkaasimavoq. 2002-mi eqqussineq inummut ataatsimut 14 sinnerlugit ukiulimmut imigassaq akuitsoq 12,44 literimik annertussuseqarsimavoq, 2006-mili 11,68 literiusimalluni.

5.3.1. Imigassanik/aalakoornartunik kimittuunik tunisinerup matuneqarnera

Kommunini makkunani imigassanik kimittuunik tunisinermik sassaalliinermillu matusisoqarnikuuvoq: Ittoqqortoormiit (2001-miit), Qaanaaq (2007-miit) Ammassalimmilu (2008). Saniatigut aamma Ittoqqortoormiini (2001) aamma Qaanaami (2007) iggisissanik aalakoornartortalinnik ukiuni kingullerni tuniniaaneq tamakkiisumik piffissani sivikitsumi inerteqqutigineqartarnikuuvoq.

Ittoqqortoormiini annersaanerit, pagginerit, angerlarsimaffinni eqqissiviilliornerit, tigusa-
rineqartut, aalakoortut, imminut toquttut imminut toqoriarnerit ilanngullugit aamma toqut-
sinerit toqutseriarnerit ilanngullugit imigassamik kimittuumik tuniniaanerup sassaalliinerullu
matuneqarnera aamma/imaluunniit imigassamik tamarmiusumik matusinerup siorna kin-
gornalu nalunaarsorneqarsimasut amerlassusiisa, pingaartumik angerlarsimaffinni eqqissi-
viilliornerit, tigusa-
rineqartut aalakoortullu amerlassusii apparsimapput (ataani titartagaq
malillugu). Qaanaami pisut imigassamut attuumassuteqartut imigassamik kimittuumik tuni-
niaanerup sassaalliinerullu matuneqarnerisa kingorna annertuumik ikileriarsimapput (32 %)
(piffissaq tamakkiisumik inerteqquteqarfiusoq ilanngullugu). Kisiannili politiinut nalunaaruti-
gineqartut ikinnerulernerannut peqqutaasinnaasut assigiinngitsuusinnaanerat oqaatigine-
qassaaq. Ittoqqortoormiinni aammalu Qaanaami pinaveersaartitsinermi peqqinnermillu siu-
arsaanermi suliniutit assigiinngitsut aallartinneqarnikkuummata.

Ittoqqortoormiit

Titartagaq 4. Ittoqqortoormiini ukiuni 1997-miit 2001-mut qaammatini januarimiit augustimut annersaanerit, pagginerit, angerlarsimaffinni eqqissiviilliornerit, tigusa-
rineqartut, imminut toquttut imminut toqoriarnerit ilanngullugit aamma toqutsinerit toqutseriarnerit ilanngullugit, nalunaarsorneqarnerat. (Politimestereqarfik)

6. Siunnersuisarnernit misilittakkat

6.1. Meeqqat Inuusuttullu oqarasuaataat 134

PAARISAmi Meeqqat Inuusuttullu oqarasuaataat 134 ingerlanneqarpoq, imminut toquttarnermik aamma meeqqanik inuusuttunillu kinguaassiutitigut atonerluinermik pinaveersaartitsinermut ilaatillugu. Nunamit tamarmit oqarasuaammut akeqanngitsumik sianertoqarsinnaavoq aammalu ilinniarsimasunik siunnersuisoqarluni siunnersuisoqartarpoq. Oqarasuaat sapaatip akunnerani ullut tamaasa nal. 19.00 – 21.00 ammasarpoq.

2006-mi sianernerit 964-iupput, tamanna 2005-imut naleqqiullugu 117,6 %-imik qaffariarneruvoq. 964-iusunit 269-it (27,9 %) siunnersuilluni oqaloqatiginninnerupput, sinnerilu ilaatigut 134 pillugu paasissutissiinerullutik. Oqaloqatiginnilluni siunnersuinerni ajornartorsiutit ersarinnerpaagajuttut tallimat makkuupput: Annersaaneq (12,9 %), Qinngasaarineq (12,1 %), Aanngajaarniutitik atonerluineq (10,7 %), Aaqqiagiinnginnerit (9,6 %) aamma Imminut toqunneq (9,1 %).

2007-mi sianernerit 1.234-iupput, tamanna 2006-mut naleqqiullugu 28 %-mik qaffariarneruvoq. 1.234-iusunit 340-t (27,6 %) siunnersuilluni oqaloqatiginninnerupput. Oqaloqatiginnilluni siunnersuinermi ajornartorsiutit ersarinnerpaagajuttut tallimat makkuupput: Imminut toqunneq (12,3 %), Annersaaneq (11,9 %), Qinngasaarineq (11,2 %), Kinguaassiutitigut atonerluineq/kanngunarsarneqarneq (11,2 %) aamma Aanngajaarniutitik atonerluineq (8,6 %).

2007-mi qinngasaarineq, annersaaneq, kinguaassiutitigut atonerlunneqarneq aamma imminut toqunneq oqaloqatiginninnerit affangajaanni pineqarsimasoq kisitsisit takutippaat. Ukiuni kingullerni marlunni nalunaarsuusiortoqarsimavoq aamma saaffiginninnerit imminnut atuumassuteqarsinnaanerannik ersersitsisumik, tassa ajornartorsiuteqarfiit amerlasuutitigut ataatsikkut ersertarmata. Tamatumunnga assersuut tassaavoq, annersaaneq pillugu saaffiginninnerit peqatigitillugu kinguaassiutitigut atonerluisoqarnera aamma aanngajaarnartunik atonerluineq saaffiginnissutigineqartarnerat nalunaarsorneqarmata.

6.2. Attavik 146

PAARISAmi imminut toquttarnermik pinaveersaartitsinermut atatillugu kinaassutsimik isertuussilluni oqarasuaatikkut siunnersuisarfik nuna tamakkerlugu atuuttoq Attavik 146 ingerlanneqarpoq. ATTAVIK 146 august 2007 ammarneqarpoq. Nunamit tamarmit akeqanngitsumik sianertoqarsinnaavoq ilinniarsimasunillu sinnersuisoqarluni. Oqarasuaat ataasinngornikkut nal. 19.00 – 22.00 aamma pingasunngornikkut nal. 19.00 – 22.00 ammasarpoq.

ATTAVIK-up qaammatini siullerni atuunnerani katillugu 75-it inuttut ajornartorsiutit annertuut pillugit ikiorneqarniarlutik siunnersuisarfimmut sianerput. Sianertunit 75-iusunit 83 %-it arnaapput sianernerillu 64 %-ii illoqarfinneerlutik 36 %-iilu nunaqarfinneerlutik. Oqaloqatiginninnerit pingasuugaangata marlunni ajornartorsiutit makku pineqartarput: Kiserliorneq, imminut toqunissamik eqqarsaateqarneq, aappariinnermi ajornartorsiutit ilaqtutanillu qanigisanik ajornartorsiuteqarneq. 2007-mi oqaloqatiginninnerit 75-iusuni imminut toqunneq oqaloqatiginninnerit 20-ni taaneqarpoq, kinguaassiutitigut atonerluineq

aamma kanngunarsarneqarneq 11-ni annersaanermullu tunngasut siunnersuilluni oqaloqatiginninnerni 12-ni saqqummerluni.

6.3. Piareersimasut Nuup kommuneani

Nuup kommunianit (Kommuneqarfiup Sermersuup ataani) imminut toqunnissamik pinaveersaartitsinermut atatillugu Piareersimasut ingerlanneqarpoq. Piareersimasut maj 2006 aallartinneqarpoq. Oqarasuaat ullut tamaasa nal. 08.00 – 16.00 aamma nal. 19.00 – 22.00 ammasarpoq.

Inuit neqeroorummik pisariaqartitsisut oqarasuaat atorlugu sianersinnaapput, sms-ersinnaalutik imaluunniit ornigullutik oqaloqateqarsinnaallutik. Inuit suli oqaloqateqarnissamik pisariaqartitsisut piffissamik nutaamik tunineqartarput aamma toqqaannartumik tarnip pissusaanik ilisimasalimmut innersuussisoqarsinnaavoq. Inuit tassangaannartumik imminut toqunnissamik eqqarsaateqalersut pineqarpata nakorsi-artarfimmut toqqaannarlugu innersuunneqartarput, imminullu toqunnissamut navianar-torsiortut pineqarpata politiit attaveqarfigineqartarput, taakku inuk pineqartoq ornittarpaat.

2007-mi 102-t Piareersimasunut saaffiginnipput, 2008-mi 165-it.

6.4. TASIORTA 141 – ilisimasalinnit siunnersuisarfik

Kinguaassiutitigut atornerluisarnerit pinaveersaartinneqarneranni tapersersuilluni peqatigiiffimmit TASIORTAmit 2008-mi ukiakkut akeqanngitsumik kinaassutsimillu isertuussilluni oqarasuaatikkut siunnersuisarfik 141 ammarneqarpoq. Oqarasuaat marlunngornikkut nal. 08.00 – 10.00 aamma sisamanngornikkut nal. 15.00 – 17.00 ammasarpoq..

Oqarasuaatikkut sinnersuineq tarnip pissusaanik ilisimasalinnit ilinniarsimasunit marlunnit oqaasilinnit ingerlanneqartarpoq. Siunnersuineq ajornartorsiornermi katsorsaanermik tunngasunik aamma ajornartorsiummik suliarinninnermik imaqarpoq, atuisullu atornerlunneqarnerup kingunerissaanik tarnikkut sunniisarneranik aamma taakku qanoq isikkoqarsinnaanerannik ilisimasaqalernissaannut paasinninnissaanullu ikiuutaasussamik tunniussinissaq, atuisut kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimanerit kingusissukkut sunniutaannik suliarinninnissamut toqqaannartumik sakkussannik tunineqarnissaannik, atuisut katsorsarneqarnissamut imminnut ikiuutaasinnaasunik nassaarniarnissaannut periarfissat pillugit ikiorneqarnissaannik, siunnersorneqarnissaannik aammalu maleruagassat inatsisillu pillugit paasissutisiiinissaq siunertarineqarluni.

6.5. Ilinniartunik Siunnersuineq

Ilinniartunik Siunnersuineq Nuummi ilinniagaqarfinit ilinniarnermik unitsitsiinnartarnerit annikillisarinnissaannut peqataanissamik siunertaqartoq oktober 2006-miilli pilersinneqarpoq. Siunnersuineri siunertarineqartoq tassaavoq ilinniartut akornanni tarnikkut ajornartorsiutit

annertunerusut annertunerulernissaasa pinaveersaartinneqarnissaat aammalu piffissani ilinniartup ilinniarnerninik aallussinnginneranik siunnersuinikkut ikiuunnissaq.

2006-mi pilersinneqarneraniit ilinniartut 79-it tarnip pissusaanik ilisimasalik ikiortigalugu siunnersortillutik naammassinnipput – agguataarneri tassaallutik angutit 12-t arnallu 67-it. Massakkorpiaq 22-t siunnersorneqartarput 4-llu tarnip pissusaanik ilisimasalimmik siunnersorneqarnissaminnik utaqqipput. Naammassinnissimasuni 22 %-it atornerluinernik ajornartorsiuteqarsimapput, 27 %-it kinguaassiutitigut kanngutsaatsuliorfigineqarsimasuullutik, 11 %-it inunnik allanik timikkut imaluunniit tarnikkut annersaasimapput aammalu 34 %-it inunnit allanik timikkut imaluunniit tarnikkut annersarneqarsimallutik. 79-iusunit 21 %-it immi- nut toqunnissamik eqqarsateqarsimapput, 8 %-it imminut toqoriaraluarsimallutik, 20 %-it allat imminut toqunnerannik misigisaqarsimapput 5 %-illu allat imminut toqoriaraluarnerat misiginikuusimallugu.

6.6. Inuusuttut Akisunnerat, radiokkut aallakaatitassiaq nittartagartaalu

Inuusuttut Akisunnerat inuusuttunut radiokkut aallakaatitassiaasimavoq, 2008-p aasaanera tikillugu nittartagartaqarluni ingerlasoq. Inuusuttut akisunnerat Foreningen Grønlandske Børn-imit, Kalaallit Nunaata Radioanit (KNR) aamma Danmarks Radiomit (DR) 2004-mi aallartinneqarnermi kingorna atorluarneqarsimavoq. PAARISA 2005-imiit Inuusuttut Akisunnerannut akisussaasuusimavoq. Nittartakkami inuusuttut allassinnaapput allaaserisallu oqaaseqarfigisinnaallugit aamma ilinniarsimasumit siunnersorneqarnissartik pisariaqartikkunikku apeqqutit akissutaallu atorsinnaallugu.

IMMIKKOORTUT AAPPAAT

**ANNERSAASARNERIT AAMMA KINGUAASSIUTITIGUT
ATORNERLUISARNERIT PILLUGIT - ISUMASSARSIORFIK**

7. Aallaqqaasiut

2006-mi Naalakkersuisut aalajangerput Inuuneritta aallartinneqassasoq. Inuunerittami suliniuteqarfigineqartut ilagaat persuttaasarneq, pinngitsaaliisarneq kinguaassiutitigullu innarliisarneq.

Annersaasarnermik kinguaassititigullu innarliisarnermik misissuisarnerit kisitsisillu politiineersut erseqqissitippaat ukiuni arlaqartuni inuiaqatigiit akornanni ajornartorsiutaanerat. Nunani tamani misissuisarnerit takutippaat ataqatigiissaarluakkanik tunngavilersorluakkanillu assigiinngitsunik inuiaqatigiit akornanni, inooqatigiinnikkut pissutsini, kulturikkut, peqqinnikkut ilinniartitaanikkullu suliniuteqartarnerit kingunerisaraat annersaasarnermik kinguaassiutitigullu atornearluisarnerit pinngitsortinneqarnerat.

Annersaasarnermik aamma kinguaassiutitigut atornearluisarnerit pillugit – Isumassarsiorfik aqutissiuissaaq Inuunerittap pineqartunut anguniagaanut. Anguniakkat ukuupput

- Persuttaasarneq pinngitsaaliisarnerlu killilersimaarneqassapput
- Meeqqat inuusuttullu persuttaanertaqanngitsunik, pinngitsaaliinertaqanngitsunik kinguaassiutitigullu innarliinertaqanngitsunik inuuneqarnissaat
- Persuttaasarnep annertussusia, pissusia kingunerisaalu pillugit tamanut ammasumik oqallitsitsineq
- Innuttaasut akisussaaqataanerat isumaginnissinnaassuseqarnerallu nukittorsarneqassapput
- Eqqugaasunut pinerluuteqartumullu katsorsaanissamik siunnersuinissamillu neqerootit qulakkeerneqassapput

Annersaasarnermik aamma kinguaassiutitigut atornearluisarnerit pillugit - Isumassarsiorfik suleqatigiissitanit marlunnit suliaqarfinit assigiinngitsuneersunit ilaasortaqartunit 2007/2008-mi suliarineqarpoq. PAARISA isumassarsiorfissap suliarineqarneranut ataqatigiissaarisuuvoq allanneralu isumagalugu.

8. Suliniutissat nutaat

Una Annersaasarnermik aamma kinguaassiutitigut atornearluisarnerit - Isumassarsiorfimmik suleqatigiissitat ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu annersaasarnep kinguaassiutitigullu atornearluisarnerup inuiaqatigiinni annikillisinneqarnissaanut periaasissatut siunnersuutigaat. Suleqatigiissitat aningaasartuutissat aalajangersimasut aallaaviginagit sulipput.

Suleqatigiissitat naliliinerini takuneqarsinnaavoq, annersaasarneq kinguaassiutitigullu atornearluisarneq annikillisinneqassappat inooqatigiinnermi inuiaqatigiinnilu suliniuteqartoqartariaqartoq, allanngoriartulernissarlu suliniuteqarfigineqassasoq. Suliaqarfiit suliffeqarfiillu assigiinngitsut suleqatigiinnissaat pisariaqarluinnarpoq, suleqatigiissitalli aamma pingaartutut ersersippaat suliffeqarfiit assigiinngitsut inuillu suleqataanerulernissaat. Isumassarsiorfimmi suliniutissat nutaat, aningaasatigut tapersortariaqartut kiisalu suliniutit maanna

ingerlasut ingerlatiinnarneqarnissaat ineriartorteqqinneqarnissaallu innersuussutigineqarput.

Suleqatigiissitat innersuussutigaat Annersaasarnerit aamma kinguaassiutitigut atonerluisarnerit pillugit – Isumassarsiorfit Inuunerittami salliutinneqarluni suliarineqassasoq.

Annersaasarnerit aamma kinguaassiutitigut atonerluisarnerit pillugit - Isumassarsiorfimmi makku innersuussutigineqarput. Innersuussutit suliniuteqarfigineqartut imaluunniit suna pineqa-nersoq tunngavigalugit immikkoortitigaapput.

8.1. Annersartinnermik aamma kinguaassiutitigut atonerlunneqarnermik misigisaqarsimasut kiisalu annersaanermik kinguaassiutitigullu atonerluinermik pinaveersaartitsineq

Innersuussutit siunertaraat annersartissimasut kinguaassitigullu atonerlunneqarsimasut ilaqutaasalu ajunnginnerpaamik katsorsarneqarsinnaanissaat siunnersorneqarsinnaanissaallu.

8.1.1. Islandimisut Barnahúsimik qitiusumik pilersitsineq

Kalaallit Nunaanni Barnahúsimik pilersitsisoqarnissaanut aallaavusoq tassaavoq, nunani avvannarlerni Barnahúsinu meeqqanik inuusuttunillu kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimasut pillugit misissuinerit katsorsaanerillu inernerit pitsaasut aammalu PAARISAp pitsaaliuinerimullu siunnersortit majimi 2008-mi islandimi Barnahúsimut pulaarnera, innersuussuutit matumunnga pingaaruteqartunik tuniseqataasooq.

Islandimi Barnahúsi naalagaaffimmit aningaasalersorneqaroq 1998-mi ammarneqartoq. Anguniarneqartut tassaapput meeqqat 3½ - 18-nik ukiullit, kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimanermikkut pasitsaanneqarsimasut imaluunniit kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimasut, aammalu annikinnerusumik pineqartut ilaqutaat. Meeqqap ilaqutaasalu pitsaanerpaamik illersorneqarnissaat tunngavigalugu suliffeqarfiit akimorlugit paasisimasaqarluartut Barnahúsimi eqiterussimapput, taamaalilluni sullissineq sukkanerpaamik ingerlanneqarsinnaaniasammat. Atorfeqartut tamarmik sunik suliaqarnertik aammalu ilinniakkamikkut piginnaasatik ilisimavaat.

Barnahúsi angerlarsimaffittut aqqissuunneqarsimavoq taamaattumillu ulloq unnuarlu angerlarsimaffimmut assingunani, tamanna meeqqap tassanniinera tamaat toqqissisimanisaanut tatiginninnissaanullu pingaaruteqartorujussuavoq. Meeqqat politiinit pinnatik arnamit inussiarnersumit tikilluaqquneqarnertik oqiliallaatigisimallugu oqaatigaat.

Illu, ininik nakorsamit misissuiveqarpoq aamma ininik meeqqanut apeqqarissaarnissamut/killisiuinerimik immiussinissamut teknikikkut atortorissaarutinik tamakkiisumik, meeqqanut mikisunut anginernullu aqqissorneqarsimasunik peqarpoq. Pisatsersorneqarsimanera sunnguamilluunniit pisortatigoortumik killisiuinerimut inimut assingusumik isikkoqanngilaq, suulli tamarmik najoruminartuupput pequtillu tamarmik qalipaartigissaarput. Saniatigut aamma isersimaartarfeqarpoq ininillu pinnguartarfeqarluni aammalu tarnip pissusaanik ilisimasalim-

mik oqaloqateqarnissamut ineqarluni. Tarnip pissusaanik ilisimasalik meeqqamik killisiuisoq, tassaangilaq aamma kingusinnerusukkut tarnip pissusaanik ilisimasalik meeqqamik katsorsaasuusussa. Ilinniagallit assigiingitsut soorlu nakorsat, tarnip pissusaanik ilisimasallit, poliitiit eqqartuussisullu, meeqqat pillugit saaffiginninnermit siullermiit ingerlateqqinnissaata tungaanut qanilluinnartumik suleqatigiipput. Arlaannaalluunniit piareertinnani ingerlateqqinneqarneq ajorpoq. Taama piaartumik ingerlatsereernerup kingorna, ilaqutaasut illup avataani tarnip pissusaanik ilisimasalimmik oqaloqateqartarnissaminnut innersuunneqartarput.

Meeqqat minnerit ukiut arlallit qaangiukkaluartut tamatigut saaffiginninnissaminnut periarfissaqarput. Pingaartumik meeqqat inuusuttuarangoraangata peeraqarnermillu kinguaassiutitigullu atoqateqarnermik misilittagaqaleraangata ajornartorsiutit takkussinnaammata.

Islandimi Barnahúsimi suliat amerlassusii nalunaarsorneqartarput, 2007-mi killisiuinerit 178-iupput, meeqqat 102 katsorsarneqarput aammalu 24-t nakorsanit misissorneqarput. 2006-imi suliat affaat eqqartuussisutigoortumik aalajangigassangortinneqarput.

Assigiingitsunik peqquteqartumik suliat tamarmik pillaanermik inaarneqarneq ajorput, meerarli kanngutsaatsuliorfigineqarsimasoq sapinngisaq tamaat katsorsarneqarlunilu taper-sorsorneqartarpoq. Tassami meeqqap ajorluinnartumik misigisimasaa pillaanikkut millisinneqarsinneqarneq ajornerata nassuerutigineranik tunngaveqarpoq.

Qulaani taaneqartutut suliaqarnerup avataatigut illu aamma angajoqqaanik, ilinniartitsisunik perorsaasunillu siunnersuisarfittut atuuppoq. Atorfeqartut tassanngaanartuk suliat pillugit piffissaqartillutik atuarfinni paaqqinnittarfinnilu oqalugiartarput/atuartitsisarput.

Islandimi Barnahúsi inunnik tallimanik atorfilittaqartussatut akuerisaavoq, immikkut ilisimasallit sisamat allatsilu ataaseq. Ukiumut 29.000.000,- iskr. (kisitsisit 2007-imeersut) immikkoortinneqartarput, suut tamarmik taakkunannga akilerneqartarput, tassa akissarsiat, illumut akiliutit, pequtit taarsersornerat aamma teknik, pikkorissarnerit il.il. Aningaasat ilaat isertinneqaqqittarput. Kommunit katsorsaanermut ataatsimut 1.500,- iskr.-inik akiliisarput.

Eqqartuussisoqartillugu suliami unnerluutigineqarsimasup pisuutinneqarsimaguni akiligaa-nik nalunaarusiamik tunniussisoqartarpoq. Taamaangikkaangat naalagaaffik akiliisarpoq. Nalunaarusiat 15.000 – 25.000 iskr.-it akornanni akeqartarput.

Qulaani taaneqartut aningaasartuutissanut missingersuutigineqarsinnaapput.

Kalaallit Nunaanni Islandimisut Barnahúsimik pilertsitsinissaq pisariaqarluinnarpoq, tassani qulakkeerneqassamat qaffasissumik ilinniarsimasut pitsaalluinnartumik suleriaatsimik tunngaveqartunik ineriartortitsisut tapersersoqatigiittunillu meeqqanut inuusuttunullu sullissinissaat. Nunani avannarlerni Barnahúsit nalinginnaasumik meeqqat inuusuttullu kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimasut imaluunniit kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimasutut pasitsaassat sullitarisarpaat. Isumassarsiorfimmili uani kinguaassiutitigut annersa-sarnerup saniatigut timikkut/tarnikkut annersaariaatsit aamma sammineqarput, taamaat-tumik Barnahúsip annersaasarnernut assigiingitsunut tamanut neqeroorutaasinnaanera isu-maliutigisariaqarpoq. Barnahúsimik pilersitsinermi, ilinniakkatigut ilisimasallit ataatsimoor-tinneqarnerat pitsaanerusumik nunami maani ataatsimoorinneqarsinnaalernerat iluaqutaal-luinnartussamik piviusunngortinneqarsinnaavoq. Kiisalu tarnip pissusaatigut katsorsaari-aatsit meeqqamut assigiiaamik periaaseqarsinnaanermut periarfissiisoqarsinnaavoq, meeq-

qanut inuusuttunullu annersarneqarsimanik ataatsimoortumik qitiutinneqartariaqarnerannik ersersitsivoq. Meeqqap annersaanermi iliuutsit qanorluunniit ittut tungiuusuminit aqqu-saarsimagunigit, taakku meeqqap inuttut peqqissutsikkullu ineriartorneranik aseruinnermut peqataassapput.

Suliniutit makku, suleqatigiissitat innersuussutigisimasaat, ilinniakkat akimorlugit paasisima-sallit taaneqartut tunngavigalugit Barnahúsip ataanut inissinneqarsinnaassapput:

- Angalaqatigiit/siunnersortit tassangaannaq ajornartorsiuteqalersunik ikiuisussat aamma atuarfinni meeqqerivinnilu pinaveersaartitsilluni atuartitsinermi saqqummi-ussisartussat/peqataasartussat.
- Inuusuttunut kanngunarsaasimasunut katsorsarneqarnissamut periarfissat, Danmark-imi Janus-projektitut ittut. (www.uvm.dk/fsa/janus/)
- Ilisimasalinnut oqarasuaatikkut siunnersuineq, immaqa aamma angajoqqaanik, ilaqtutanik, meeqqanik inersimasunillu ernumasunik.
- Aaqqiagiinnginnermi aaqqiiniarnerit/- aqutsisinnaaneq, assersuutigalugu sammisamik ilisimasaqartunit ingerlanneqartunik ilaqtariinnik siunnersueqatigiinneq, najukkani neqeroorutigineqartoq.
- Annersaasarneq kinguaassiutitigullu atornerluisarneq pillugit ilisimasanik siammarte-rivik illumut attaveqartinneqarsinnaavoq.
- Ilaqtariinnut centeri, meeqqat ilaqutaasalu immikkut sivisunerusumillu Barnahúsip nalinginnaasumik tunniussinnaasai sinnerlugit sullinneqarnissaminnut pisariaqartit-sisut najorsinnaasaat.

Barnahúsimik pilersitsineq, katsorsaanerup pinaveersaartitsinerullu pitsaanerpaamik qajas-suartumillu qanoq ingerlaqatigiissinneqarsinnaanerannut takussutissiisutaavoq. Meeqqanik innarlerneqarsimasumik, ilaqutaannillu piaartumik katsorsaaneq malittarinninnerlu, inuit a-taasiakkaat inuuneriumaagassaminnik ajunngitsumik ingerlanissaminnut periarfissinneqarne-rannut pitsaasumik tapertaasussaavoq. Taamaalilluni ilaatigut inersimasut kanngutsaatsu-liorfigineqarsimasut ilaasa soriarsinnaajunnaarneq misigisartagaat ilaatigullu iliuuserisarta-gaat pinaveersaartinneqarsinnaapput, tassaasut inersimasut misigisartagaat tassaasut ”an-nersaaneq annersaanermik pilersitsisarpoq” aamma ”eqqugaasutut inissisimaneq”.

Anguniagaq:

Annersarneqarsimamut annersaasimasumut aamma atornerlunneqarsimasumut kiisalu ator-nerluisimasumut katsorsaanissamut siunnersuinissamullu neqeroorutit qulakkeerneqassap-put.

Anguniakkap ilaa:

Meeqqat kinguaassiutitigut atornerlunneqarsimasut suliamik ilinniarsimasumit ajunnginner-paamik katsorsartinnerat.

Meeqqap ilaqutaatalu illersorneqarnerat.

8.1.2. Tarnip pissusaanik ilisimasallit suliffeqarfinit atorfeqartitat

Suliffeqarfiit anginerusut tarnip pissusaanik ilisimasalimmik, sulisut sulinerminni ornissinnaasaannik atorfinitsitsinissaat innersuussutigineqarpoq. Tassaasinnaavoq suliffeqarfimmit atorfinitsinneqartoq, pisortallu aqqutigalugit innersuussiffigineqartussa q imaluunniit inuk sulifiup avataaniittoq, tarnip pissusaanik ilisimasalimmut ornigunnissaminut kissaateqartup ornissinnaasaa, ornigunneq nammineq akilerlugu.

Sulisup tarnikkut peqqissusiata tassangaannartumik sunnerneqarfianik pisoqarpat – soorlu annersaasoqarsimanerata kingorna – imaluunniit sulisup tarnikkut nalinginnaasumik peqqissusia pitsaanngippat – soorlu meeraanermit kingunerlutitsinermik peqquteqartumik – sulisoq tarnip pissusaanik ilisimasalimmut innersuunneqarsinnaavoq. Taamaalilluni sulisoq sulinermi nalaani tarnip pissusaanik ilisimasalimmut ornigussinnaasaaq.

Sulisup nammineerluni tarnip pissusaanik ilisimasalimmut ornigunnissani kissaatigippagu, pisortalli peqquitasup sulinermini tunniussassaata/sulisinnaassusiata annikillineranik nassataqarsinnaasoq nalilerpagu, sulisup ornigunnini nammineerluni akilertariaqassavaa. Pisortat ”sulisup tarnikkut peqqissusiata nukittorsarnissaanut” nalunaaquttap akunneri sapaatip akunneranut/qaammammut qassit atorneqartassanersut aalajangiiffigisimassavaat.

8.1.3. Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiit / Orniguffiusinnaasut

Meeqqanut ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinnik aamma/imaluunniit orniguffiusinnaasunik amerlanerusunik pilersitsisoqarnissaa innersuussutigineqarpoq. Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiit/orniguffiusinnaasut ammasarfii, soorlu ukiup ingerlanera, ullut akissarsiffiit, nalliuttut il.il. malillugit pisariaqartitsinermut tulluarsarneqassapput.

Ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiit/orniguffiusinnaasut meeqqanut inuusuttunullu sumiginnarneqarsimasunut atorneqartarnissaat siunniunneqassapput, aammalu meeqqat inuusuttullu nerisinnaanngorlugit meeqqallu allami sininnissaminnik pisariaqartitsisut unnuisinnaanngorlugit avatangiiseqassapput.

Imigassaq ikiaroorartullu pillugit Siunnersuisoqatigiit sinerissami meeqqanut orniguffiusinnaasunik pilersitsisoqarnissaa pillugu isuma tapersorsorpa.

8.1.4. Najukkani upalungaarsimasussanik pilersitsineq aamma eqqugaasunik, ilisimannittunik ilaqutaasunillu katsorsarneqarnissamut neqeroorutit

Najukkani ajutoortoqartillugu, tarnikkut ikiuinissamut upalungaarsimasussanik aamma inunut annersaanerup kinguaassiutigigullu atonerlunneqarnerup nassatarisaanik tarnikkut kingunerlutsitsisunut aamma takunnissimasunut ilaqutaasunullu katsorsarneqarnissamut neqeroorutitik pilersitsisoqarnissaa innersuussutigineqarpoq.

Najukkani upalungaarsimasussanik pilersitsinissaq qitiusumiit tapersorsorneqareerpoq. Najukkani inuiaqatigiinni tamani ajutoortoqartillugu tarnikkut ikiuinissamut upalungaarsimasunik peqartariaqarpoq, taakku suliani nalinginnaasumik siunnersorneqarnissamut neqe-

roorutit qaangerlugit pisariaqartoqaraangat ikiuuttassapput. Najukkani inuiaqatigiit tamarmik ajutoortoqartillugu tarnikkut ikiuinissamut upalungaarsimasut allanneqarsimasunik marluagassanik peqassapput. Suliani anginerusuni Qitiusumi Upalungaarsimasut ikiuuttassapput.

Annersarneqarsimasut, takunnissimasut aamma ilaqutarisat tamarmik annersaanerup, pingitsaalineqarluni atonerlunneqarsimanerup aamma kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimanerup tarnikkut kingunerisaanut katsorsarneqarnissamut innersuunneqartassapput. Siunissami suliniutissat ineriartortinneqassapput, ilinniarsimasullu annersaasarneq atonerluisarnerlu pillugu ilisimasallit suliaqartullu suleqatigalugit atuutsinneqalissallutik, taassunga ilaatillugu atonerlunneqarnermik annersarneqarnernillu suliarinninnerat, qitiutinneqassaaq.

8.1.5. Meeqqat ombudsmandiat – immaqalu aamma meeqqat pillugit siunnersuisoqatigiit

Nunani avaanerlerni suliniutit malillugit.

8.1.6. Meeqqanut ataatsimeersuartitsineq (-rit)

Maj 2008 ”Meeraaneq pitsaasoq” qulequtsiullugu nuna tamakkerlugu meeqqanik inuusuttunillu Sisimiuni ataatsimeersuartitsisoqarpoq. Peqataasut meeqqat inuusuttullu piginnaatitaaffii pillugit ilisimasanik pissarsipput, kingornalu piginnaatitaafimminnik pingaartitsinertik oqaatigaat, ilisimalikkamillu atuaqatiminnut aamma meeqqanut inuusuttunullu allanut ingerlateqqinnissaat sulissutigiumallugu. Minnerpaamik ukioq ataaseq allortarlugu kommuunini meeqqanik inuusuttunillu ataatsimeersuartitsisarnissaq innersuussutigineqarpoq.

Meeqqanik inuusuttunillu ataatsimeersuartitsinerit aqutigalugit annersaanermit tunngasut meeqqat inuusuttullu misigisartagaat erseqqissaneqassapput aammalu kommunini iliuusisanut pilersaarusernermut immersuisoqassalluni. Meeqqanik ataatsimeersuartitsineq ilaatigut makkuninnga imaqartinneqarsinnaavoq:

- Meeqqat piginnaatitaaffii pillugit paasissutissiineq,
- Politiit inatsisit annersaasarneq pillugu illersuisut nassuiassavaat,
- Meeqqat annersaasarnemik isumasiuinerat pissarsiarineqassapput oqallissutigineqarlutillu,
- Meeqqat inuusuttullu kommunimi annersaasarneq oqaluuserissavaat.

Ilaatigut elevrådinit klubrådinillu peqataasussanik toqqaasoqarsinnaavoq, najukkamilu pina-versaartitsinermi ataatsimiititaliaq aaqqissuisuusinnaalluni.

8.1.7. Ernumaneq pillugu angajoqqaanut allakkiat

Danmarkimi pinaveersaartitsinermi politeeqarfiit arlallit SSPK-mi sulinerminni, meeqqat politiit ilisarimasaannik ilaqarlutik *aqqusinermi* naammattoorneqarsimagaangata imaluunniit meeraq ernumanartumik pissusissarinngisaminik iliuuseqarsimappat, angajoqqaanut allakkatigut saaffinnissuteqartarput.

Tamanna angajoqqaanut, tamatigut meeqqamik unnukkut/unnuakkut sumiinneranik imaluunniit kikkut ilaginerinik ilisimasaqarnissaminut periarfissaqanngitsunik ikiuiniarluni pisarpoq. Tamanna meeqqat inuusuttullu pinerlunniartalinnginnissaanut pinaveersaartitsinermut ilaasinnaavoq.

Piffinni assigiinngitsuni politiit pinerlunnermik pinaveersaartitsinermi sulisorisaata aamma kommunimi SSPK-mi sulisup peqatigiillutik atsiortutik allakkat nassiuttarpat. Allakkat assilinerat kommunimi inunnik isumaginnittoqarfimmu nassiunneqartarpoq. Angajoqqaat allakkat tigusimanerannut uppernarsaanissaminut ullunik 8-nik periarfissinneqartarput. Angajoqqaanit uppernarsaat tiguneqarsimanngippat angajoqqaat SSPK-mi pisortamit attaveqarfigineqartarput. Pingasoriarluni angajoqqaanut allakkiortoqarpat inunnik isumaginnittoqarfik nalunaarfigineqartarpoq, taakkulu angajoqqaat attaveqarfigissavaat.

Kalaallit Nunaanni politiit suleqatigisatik suleqatigalugit tassunga assingusumik siunissami qanittumi aallaartitsinissartik eqqarsaatigaat.

8.1.8. Aaqqiagiinnginnermut siunnersuisoqatigiit aamma ilaqutariinnik isumassarsioqatigiinneq

Eqqugaasunut pinerluttunullu katsorsarneqarnissamut neqeroorutit eqqanaarniarlugit illoqarfinni toqqarneqartuni aaqqiagiinnginnermut siunnersuisoqatigiinnik aamma ilaqutariinnik isumasassarsioqatigiittarnermik pilersitsinissaq innersuussutigineqarpoq.

Aaqqiagiinnginnermut siunnersuisoqarnissaanut aamma ilaqutariinnik isumasassarsioqatigiittarnissamut – timikkut tarnikkullu annersaanerit eqqarsaatigalugit – illoqarfinni toqqarneqartuni ujjartorneqassaaq misilillugulu aallartinniarneqassalluni.

8.1.9. Meeqqat inuusuttullu sanngiitsut qitiutinneqarnissaat

Meeqqat inuusuttullu sanngiitsut angajoqqaarsiaqartinneqartut aamma ulloq unnuarlu angerlarsimaffiinitinneqartut qitiutinneqarnissaat innersuussutigineqarpoq, tassunga ilaallutik innarluutillit.

8.1.10. Inuusuttut klubbii isersinnaasut ukiuisa killissaat

Inuusuttut klubbii inuusuttunit inuusuttuaqqaniillu taamaallaat ornittagarineqassapput, massakkumut naleqqiullugu isersinnaasut ukiui ikinnerusariaqarput, massakkut 30 sinnerlugit ukiullut amerlasuut klubbiniittarput. Klubbimut isersinnaanermut 18-inik imaluunniit 20-nik

ukioqarneq killigitinneqartariaqarpoq. Inuusuttut klubbiini 15-30-nik ukioqarneq assigiinngip-pallaarpoq. Inersimasut ilaatigut imigassartornemut atoqatigiittarnernullu tungaasigut nuanniitsumik sunniuteqarpallaarput.

8.2. Sulisut suliffeqarfiillu

Innersuussutit siunertaraat sulisut annersaasarneq kinguaassiutitigullu atonerluisarnerit pillugit katsorsaaneramik suliaqarnerni, pinaveersaartitsineramik peqqinnermillu siuarsaaneramik sakkussaqaarnerulernissaat. Pineqartut saniatigut suliffeqarfiit annersaaneramik kinguaassiutitigullu atonerluisarneramik pinaveersaartitseqataanerulernissaat peqqinnermillu siuarsaataanerulernissaat siunertarineqarpoq.

8.2.1. Sulisoqarnermut politikki / sulisorisanik isumaginnineq

Suliffeqarfiit tamarmik, annersaaneq aamma qinngasaarineq pillugit ersarissumik takussutis-salimmik sulisoqarnermut politikkeqarinnissaat siunnersuutigineqarpoq.

Sulisoqarnermut politikki, suliffiup siunertaanik, pingaartitaanik aamma ataasiakkaat akisus-saaffiinik paasinninnermik pilersitsinissamut tikkuussissaaq.

Suliap iluani immikkoortuni assigiinngitsuni ileqqorissaarnissamut maleruagassat nassaas-saapput. Ilaatigut tjenestemandit pillugit inatsimmi allassimavoq, tjenestemandi *”kiisalu atorfirmut naapertuuttumik ataqqinassuseqarnissamik tatigineqarnissamullu piumasaqaa-taasunik eqqortitsisinnaanini sulinermini sulinermilu avataani takutissallugit”*.

Sulisoqarnermut politikkip minnerpaamik sulliviup iluani qanoq iliornissamut isummap imarisariaqarpai:

- Atorfittaartut pinerlussimannginnermut uppernarsaammik takutitsissappat? Meeq-qanik inuusuttunillu suliaqartut pinerlussimanermit allattorsimaffimmiinnginnertik uppernarsassavaat, taassuma ataani sunngiffimmi aamma timersornermi ilinniartit-sisut/pisortat.
- Atorfeqartitaq annersaasimalluni pillaatissinneqarpat suut kingunerissavai?
- Atorfeqartitaq sullivimmi suleqatiminik qinngasaarisimappat qanoq kinguneqassava?
- Atorfeqartitaq akiliisussanngortitaappat, soorlu nuliainik annersaasimalluni, qanoq kinguneqassava?
- Atorfeqartitaq allanut timikkut imaluunniit tarnikkut annersaappat qanoq kingune-qassava?

Aamma sulisoqarnermut politikki, suliffiup immiussinerit (pingaartumik mobiltelefon ator-lugu) aamma internet atorlugu pisunik assinik/filmilianik suleqatigisamik nikanarsaasunik sia-ruarterineq pillugit isumai, ersarissumik takuneqarsinnaasariaqarput.

Sulisoqarnermut politikkip makku imarissavai: imigassartortarunnaarnissamut periarfissat, tarnip pissusaanik ilisimasalimmit ikiorneqarneq aamma pikkorissarnerit aqutugalugit inuttut ineriartorneq il.il.

8.2.2. Meeqqerivinni, atuarfinni aamma utoqqaat illuini/utoqqarnut sullivinni qinngasaarisarneq pillugu politikki

Inuiaqatigiinni qinngasaarisarneq annikillisarniarlugu aammalu sulinermi tarnikkut pitsaasunik avatangiiseqarnerup ingerlajuarnissaa siunertarlugu, meeqqerivinni, atuarfinni aamma suliffeqarfinni, qinngasaarisarneq pillugu politikkip pilersitsisoqarnissaa innersuussutigineqarpoq. Qinngasaarisarneq akiorniarlugu tunngaviusoq tassaavoq, allat nammineq killigisanik qaangiigaangata pisariaqartitanik isummanillu anitsisinnaanermik ilinniarnissaq, allallu nammineq killigisanik innarliigaangata, naaggaarsinnaanerp ilinniarnissaa. Tamatuma sania-tigut qajassuuteqatigiinneq aamma ataqpeqatigiinnemik takutitsinissaq ilinniassallugit pingaaruteqarput.

8.2.3. Annersaasarneq akiorniarlugu suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit

Suleqatigiinneq kattuffiit marluk imaluunniit amerlanerusut pitsaasunik suleqatigiinnissaanut aaqqissuussineruvoq immikkuullarissaq. Tunngaviusumik eqqarsaat tassaavoq suleqatigiittut suliassamik ataatsimoorussillutik kivitsinerat. Arlaannaalluunniit qulliusutut/alliusutut inissisimassanngilaq, naak suleqatigiit immaqa assigiimmik tunniussaqaanngikkaluartut. Pingaartorli tassaavoq suleqatigiinnissamik isumaqatigiittut oqaloqatigiinnissamut ataatsimoorinissamullu imminnut pisussaatinerat, aammalu periutsit taakku suleqatigiinnerup aaq-qissuunneranut ilaatitsinerat.

Kattuffiit sorliit suleqatigiinnissaat apeqqutaatinneqanngilaq – tassaasinnaapput assigiimmik suliaqarfiusut (soorlu nammineq piumassuseq malillugu suleqatigiiffiit akornanni) imaluunniit kattuffiit assigiinngitsunik suliaqarfiusut.

Annersaasarneq pillugu suleqatigiinnerit qitiusumik aallaaveqarlutik aallartinneqarsinnaapput kingornalu innuttaasunut avalatsikkiartuaarneqarsinnaallutik.

Suleqatigiinnissamut isumaqatigiissutinut assersuutit:

- Atuaqatigiiaat "Nakuuserata oqaloqatigiitta" naammassillugu ingerlassimagunikku, assersuutugalugu politiinik, atuarfimmik, skolebestyrelsinik, kommunalbestyrelsimik imaluunniit Inuunerittamik annersaasarneq, inukkutiginneq aamma qinngasaarisarneq akiorniarlugit, suleqatigiinnissamik isumaqatigiissuteqarsinnaapput. Tassani suleqatigiit, atuaqatigiit ukiumi tulliuuttumi annersaannginnissaat pillugu imminnut neriorsuuteqassapput, tamannalu eqquutsinneqarpat atuaqatigiinnut tamanut iluaqutaasussamik atuaqatigiit "akissarsitinneqassapput. Suleqatigiinnissamik isumaqatigiissut piffissami aalajangersimasumi atuuttussaavoq, isumaqatigiissuteqaqqinnikkullu sivitsorneqarsinnaalluni.

- Kollegiat, ilinniagaqarfiit, inuusuttut klubbii, timersornermi klubbit il.il. Inuunerittamik, KIIIN-imik imaluunniit GIF-imik suleqatigiinnissamik isumaqatigiissuteqarsinnaapput.
- Suleqatigiinnissamut isumaqatigiissutip suleqatigiit akornanni avataanilu annersaarnermut ersarissumik politikkeqarnissaq piumasaraa, assersuutigalugu ”arsartartut klubbianni ilaasortaq ataaseq, paggittunut akuusimaguni qaammatini x amerlatigisuni peersinneqarsinnaavoq”.

8.2.4. Sammisanut ilisimasalinnik nuna tamakkerlugu isumasioqatigiissitsineq

Sammisami qaffasissuseq attatiinnarumallugu qaffasinnerulersikkumallugulu, misilittakkanik paarlaasseqatigiinneq eqqanaarumallugu aamma ilisimasallit akornanni attaveqatigiinneq pilersikkumallugu, minnerpaamik ukiut pingasukkaarlugit nuna tamakkerlugu isumasioqatigiissitsinissaq pingaaruteqarpoq. Isumasioqatigiissitsinerni sammineqartut pissutsit apeqqutaatillugit assigiinngiaartuusinnaapput.

8.2.5. Sulisunik ilinniartitseqqittarneq

Isumaginninnermi peqqinnissamullu tunngassuteqartuni sulisunik ilinniartitsineq pingaartinerneruuartariaqarpoq. Inunnik isumaginnittoqarfinni, napparsimavinni atuarfinnilu sulisut naammattut qinngasaarisarnermik, annersaasarnermik aamma kinguaassiutitigut atonerluisarnermik pinaveersaartitsinermik massakkorpiaq pisariaqartinneqartumut, ungasinnerusorlu eqqarsaatigalugu peqqinnermik siuarsaanissamik pilersitsinissamut inissaqartitsisoqartariaqarpoq.

Isumaginnittoqarnermi, peqqinnissaqarnermi ilaqutariissutsimullu tunngasutigut ilinniagaqarfiit ilisimasalik siammarsaarnermut suleqataapput pingaaruteqartut, taassuma ataani nipangiussisussaataaneq pillugu siammarsaaneq eqqarsaatigalugu.

8.2.6. Akisussaassuseqartumik sassaalliineq/tuniniaaneq

Inunnut, neriniartarfinni iggisissanik aalakoornartunik tuniniaanermut sassaalliinermullu aammalu pisiniarfinni imigassanik tuniniaanermut, akisussaasunut pikkorissarluni ilinniagaqarsinnaanissamik pilersitsisoqarnissaa innersuussutigineqarpoq. Ilinniarnermi sulisut, taassaat matulerisut, neriniartarfinni aamma imerniartarfinni sulisut annersaarnermut tunngasutigut aqutsisinnaanermik aamma aqqiagiinnginnernik aqutsinermut pikkorissaasoqartasooq taakkulu inunnut aalakoortunut iggisissanik aalakoornartunik tuninisinissamut/sassaalliinissamut naggaarsinaanissaannut sakkunik tunineqassapput aammalu ingasaallugu imigasartornissamut nakkutiginninneq eqqanaarneqassalluni.

Sverigimi Stockholmimi pisortat, neriniartarfiutillit, politiit aamma Statens Folkesundhedsinstitut suleqatigiillutik suliniummik (STAD-projektet) aallartitsisimapput. Suliniummi ilaatigut imigassamik sassaalliisarnerit aqunneqarnerat akuerineqartunngortinniarneqarpoq.

Suliniutip aallartinnerata kingorna annersaasarnerup qaffasissusia annertuumik, 1994-miit 2000-imut 31%-imik apparsimavoq. Illoqarfiup immikkoortortani allani suliniutip kingusinnerusukkut aallartinneqarfiini appariarneq taamaattoq uuttortarneqarsinnaasimangilaq. Taamaattumik appariarneq STAD-projektip ilaatigut sunniutaatut paasineqarpoq. Stockholmimi illoqarfimmik aqutsisut, inuit unnuami nal. ataatsip kingorna sassaalliisartut, neriartarfimmi imaluunniit barimi sulisut ulluni marlunni akisussaassuseqartumik sassaalliinermut pikkorissartittassagaat aalajangersimavaat.

Ilinniartitsineq suliffeqarfinni sulisunut tamanut pinngitsoornani ingerlanneqartassaaq, taamaallutik sulisut qaqugukkut qanorlu aalakoortunut naaggaarsinaanertik ilikkassavaat.

8.2.7. Suliaqarfiit akimorlugit aamma immikkoortortat akimorlugit suleqatigiinneq pingaartinneqassaaq

Suliaqarfiit akimorlugit aamma immikkoortortat akimorlugit suleqatigiinnerup pingaartinneqarnissaat innersuussutigineqarpoq. Taama suleqatigiinnik suliaqarfiit eqimattakkaanut ataasiakkaanut nammineq sulianut aamma ataatsimoorluni naammassisaqarnissamut inuit ataasiakkaat tunisinerat sinnerlugu pissarsiaqarfiussaaq.

Inuiaqatigiinni ajornartorsiutit amerlasuut suliaqarfiit-/immikkoortortat akimorlugit suleqatigiinnikkut pitsaanerpaamik inaarneqarsinnaapput. (Suleqatigiissitani ilaasortat) Suliaqarfiit-/immikkoortortat akimorlugit suleqatigiinngikkaanni immaqa ajornartorsiut inaarneqarsinnaassanngilaq imaluunniit ilaannakortumik naammassineqassalluni. Taama suleqatigiinnermut assersuut tassaavoq suliniut ”Ilaqutariinnut naartusunut siusissukkut suliniuteqarneq”.

8.3. Ilisimatusarneq aamma misissuinerit

Innersuussutit siunertaraat annersaasarnermut kinguaassiutitigullu atornerluisarnermut akiuniarnermi suliniutit pitsaasut qulakkeerneqarnissaat.

8.3.1. Misissuinerit

Makku pillugit misissuinerit aallartinneqarnissaat innersuussutigineqarpoq:

- Meeqqat inuusuttullu annersaasarnerisa qanoq ittuunera.
- Meeqqat inuusuttullu annersaasarnerisa tunulequtaat.
- Meeqqat inuusuttullu annersaanermi qanoq ittumi akuuppat – eqqorneqartutut imaluunniit isiginnittutut
- Imigassaq toqqaannartumik imaluunniit toqqaannganngitsumik annersaasarnermut sunniuteqarnerisq.
- Akissarsiutigalugu atortittarneq.

Atortittarnerup isertuunneqaqisup kiinarpassui assigiinngitsut pillugit ammasumik periuseqarneq ilisimasassallu amigaatigineqarput. Meeqqat inuusuttullu atortittarnerat inuit amerlanerit akornanni paqumisuutaavoq, Kalaallit nunaannilu atugarineqanngitsutut oqaatigineqartarpoq. Taamaakkaluartoq "havnepiger" imaluunniit "barakpiger" atortittarnermut assersuutaalluarput, soorlu aamma illoqarfinni tamani tamaani illut iigaani titartakkani (grafitti) takussutissinneqartoq. Amerlasuutigut tassaasarput meeqqat inuusuttullu sumigin-nagaasimasut, siniffissarsiniarlutik, nerilaarumallutik imerniarlutillu atoqateqarnikkut akiler-neqartartut. Assersuut alla tassaavoq meeqqat cigarettinik, imigassamik, mamakujuttunik aamma sodavandinik tunineqarlutik kinguaassiutigut atorneqartut. Pilersorneqartutut aamma isumassorneqartutut eqqorneqartunit misigineqarsinnaavoq, taamaalilluni "akiligassaqa-lernermikkut" atoqatigiinnermik akilerneqartumik. Aamma meeqqat inuusuttullu timertik a-torlugu ilaqutariit aningaasanoornermi akiligassarilersimasaannik pinngitsaalineqarlutik ima-luunniit tunissutitut atorneqarlutik akiliitinneqartarnerat pisarpoq. Illoqarfinni misigineqar-sinnaasoq alla tassaavoq meeqqat inuusuttullu ikittunnguakkaarlutik ataatsimoorlutik un-nuklut kingusissuklut imerniartarfiup silataani, inersimasunik nerisassanik, imigassamik, tupamik pissarfigisinnaasaminnik unnuiffigisinnaasaminnullu qinerlertut.

Misissuinerit taamaattut politiit nalunaarsuutaannik misissuinikkut pisinnaapput. Paasissutis-sat taamaattut annersaariaatsit meeqqat inuusuttullu atortagaat aamma/imaluunniit acqu-saartagaat atortittarnerlu silarsuaata ilusai qulaajassavaat. Misissuinerup inaarnerisa, meeq-qat inuusuttullu akornanni annersaasarnerup atortittarnerullu pinaveersaartinneqarnissaan-nut suliniutissat qanoq ittuunissaannik tikkuussissaaq.

8.3.2. Ilisimatusarneq

Makku pillugit ilisimatusarnissap aallartinneqarnissaa innersuussutigineqarpoq:

- Annersaaneq pillugu isummat, taassuma ataani sakkortuumik annersaaneq,
- Navianartorsiorfiusinnaasut,
- Piffissap ingerlanerani ileqqut allanngoriartornerat
- Suliniutini misilittakkat pitsaasut maannamut suliniutigineqarsimasunik nalilersuineq – qinngasaarisarneq pillugu suliniutit, Nakuuserata oqaloqatigiitta, il.il.
- Sungiussiassusermut tunngasunik ilisimatusarneq
- Kanngutsaatsuliortartut qitiutillugit ilisimatusarneq.

Saniatigut aamma qinngasaarisarnermi annersaasarmilu Ilimmarfimmi MIPI suleqatigalugu ph.d.-tut atorfirmik pilersitsoqarnissaa innersuussutigineqarpoq.

8.4. Paasititsiniaanerit

Paasititsiniaanerit siunertaraat annersaasarnermut kinguaassiutitigullu atornerluisarnermut isummertarnerup allanngortinneqarnissaa.

8.4.1. Paasititsiniaaneq oqallinnerlu

Meeqquerivinni, atuarfinni ilinniarfeqarfinnilu kinguaassiutitigut atonerluisarnerit, timikkut tarnikkullu annersaasarnerit pinaveersaartinniarlugit pinngitsoornani ilinniartitsisalertoqar-nissaa innersuussutigineqarpoq.

Meeqquerivinni atuarfinnilu avatangiisit aarlerinangitsuunissaat eqqanaarneqartariaqarpoq, taamalilluni qinngasaaraneq uumisaarinerlu annikillisinneqarniassammata. Tamanna atuartit-sineq paasititsiniaanerlu aqqutigalugit pisinnaavoq.

Periutsinik angerlarsimaffimmi annersaasarnermik aamma kinguaassiutitigut atonerluisar-nermik annikillisaasunik suli ineriartortitsisoqassaaq.

Kinguaassiutitigut atonerluisarnerit aamma annersaasarnerup pissusaa annertussusialu pil-lugit paasititsiniaasoqassaaq. Paasititsiniaanerit oqallinnermik pilersitsiviusut tamanut am-masumik oqallinnermi nanginneqartarsinnaasunngorlugit internet, radio TV-lu aqqutigalugit aqqissuunneqassapput. Annersaasarneq kinguaassiutitigullu atonerluisarneq pillugit inui-aqatigiinni annertunerusumik oqallinnerup pinaveersaartitsineq peqqinnerlu siuarsassavai. Paasisitsiniutigineqarsinnaasut allat tassaasinnaapput isumannaatsumik chatterneq, sms-er-neq aamma assilissanik nassiussuineq.

KNR ingerlaavartumik ilanngutitinneqartassaaq, sammisat aalajangersimasut, paasisitsiniuti-nut aallartinneqarsimasunut tulluartuunissaat eqqanaarniarlugit suleqatigiissitamik ilaatigut PAARISA-mit sinniisoqarfiusumit, aalajangersimasumik sulisussamik pilersitsisoqassaaq.

Sammissat aalajangersimasut aallartinneqartussat assersuutigalugu makkuusinnaapput: an-gajoqqaat eqeersimaartut, utoqqaanerusut isumalluutaasinnaanerit, atoqatigiittarneq pit-saasoq, nakuuserata oqaloqatigiitta, annersaasarneq/ atonerluineq, naamik!, killissat, isu-massuineq kikkut tamarmik akisussaaffigaat ilaqutariittut inuunermi naleqassutsit aamma asanninneq, ileqqut qanorlu iliortarneq pillugit oqallinneq. Isumassuineq qitiutinneqassaaq, misilittakkat nuanniitsut pitsaasumik inerineqarsinnaanerit ersersinneqassalluni, akerlia tas-saavoq pisortat sumiginnaanerat, tusagassiorfiit taakkununga ilaapput, KIKKUT TAMAR-MIK ileqqorissaarnermik ammasuuneq akisussaaffigaat, tassa paasinninneq pingaaruteqar-mat.

Sammissani aalajangersimasuni angajoqqaat meeqqap avatangiisaanni inunnik isumassuisuu-sut suleqatigalugit akisussaasuunerisa uparuunneqarnissaa pingaartuuvoq. (Ass. meeqqat angajoqqaamik ikinngutaasa meraat qinngasaaraneq ajorpaat), taamaasillutik nuannersumik ataatsimoorsinnaaneq pilersinneqassammat.

Aallakaatittakkani ilaqutariit immikkut sammineqarsinnaapput, kulturi tunngavigalugu ilaqu-tariittut misigissutsit/ paasinninnerit, tassa "meeqqat kikkut tamarmik akisussaaffigaat/su-sassaraat" eqqarsaatiginerullugu.

8.5. Kanngutsaatsuliorsimasut kanngutsaatsuliornissaminnullu navianaateqartut

Innersuussutit siunertaraat atonerluinissat pinngitsoortinneqarnissaat kanngutsaatsulior-tartullu katsorsarneqarnissaat.

8.5.1. Isertitsivinni isertinneqarsimasunut neqeroorutit

Kalaallit Nunanni isertitsivinni isertinneqarsimasunut neqerooruteqartoqarnissaa innersuus-sutigineqarpoq. Pikkorissaanerit isertitsivinniittut pinerlunniakujuttarnerat unitsissinnaavai.

Pikkorissartitsinissamut teknikki S.M.A.R.T (Stress Management and Rehabilitation Training), siunnersuutigineqarpoq, taanna tassaavoq stresserermut qaasunnermillu sakkunik annikillisaasunik imaqarpoq aamma inuit ataasiakkaat pitsaasumik ineriartulernerannik aallartitsisoq. Misilittakkat naapertorlugit periutsit aamma pitsaanagerusumik sinittalerneramik, nammineq iliutsinut annertunerusumik akisussaassuseqalerneramik, aaqqiaginninnernik annertunerusumik aaqqiisinnaalerneramik, imminut naleqartinnerulerneramik aamma imminut tatiginerulerneramik nassataqartartut takutippaat. Pikkorissaanerup annersaasimasut pisuni unamminartuni, taamaatsillugu siusinnerusukkut annersaanermut saatittarsimagaluarlugu, allatut iliornissamut sakkussanik tunisinnaavai. Teknikki taanna parnaarussivinni allani iluatsilluartumik atorneqarpoq. Periuseq aamma soorunami Kalaallit Nunaanni pissutsinut tulluartunngorlugu ineriartortinneqassaaq.

8.5.2. Innarliisimasunik/innarliisinnaasunik oqarasuaatikkut siunnersuineq

Innarliisimasunut/innarliisinnaasunut atugassanngorlugu, taakku tarnip pissusaanik ilisima-salinnit immikkut ilinniarsimasunit siunnersorneqarfigisinnaasaannik pilersitsisoqarnissaa innersuussutigineqarpoq.

9. Innersuussutit – suliniutigineqareersut ineriartorteqqinneqarnissaat

9.1. Najukkani pinaveersaartitsinermut ataatsimiititaliat

Najukkani pinaveersaartitsinermi ataatsimiititaliat, ukiumoortumik pinaveersaartitsinermut peqqinnermillu siuarsaanermut iliuusissanik pilersaarusiornissat, suliasaraat. Piffinni amerlanerni iliuusissanut pilersaarusiart pitsaaliuinermi siunnersorti aamma pinaveersaartitsinermi ataatsimiititaliaq suleqatigalugu ilusilersorneqartarput.

Iliuusissanut pilersaarutit ima isikkoqakkajupput:

- Sapaatip akunnera 18 imigassartortarnermi ileqqut ilusillu pillugit oqallinnerit, assigiinngitsutigut aqqissuinikkut malunnartinniarneqartartut.
- Aasakkut meeqqanik, illoqarfiup avataanukarneq ajortunut, tammaarsimaartitsineq aamma pisuttuaqatigiissitsineq.
- Sapaatip akunnera peqqissoq, ukiumiit ukiumut allanngorartunik sammisaqarfiusoq.
- Meeqqat atuarfianni aanngaaajarniutit, qinngasaarisarneq, imminut toquttarneq, atoqatigiittarneq, annersaasarneq, aserorterisarneq, nerisarissat aamma aalaneq pillugit ulluni arlalinni imaluunniit sapaatip akunnerani immikkut sammisaqartitsineq.
- Inuuneritta – Innuttaasut peqqissuunissaannut pilersaarusiaq pillugu innuttaasunik ataatsimiititsinerit.
- Timersornermi pisoqartitsinerni aqqissuussinerit, ”Majimi peqqinneq”, arpannerit, sisorartitsinerit, qimussinik unammisitsinerit.
- WHO-p ulluini malunnartitsinerit. 31/5 tupa akerleralugu ulloq, 1/6 Meeqqat ulluat, 10/9 imminut toqunermik pinaveersaartitsineq, 1/12 AIDS-ip ullua.

9.2. Nakuuserata oqaloqatigiitta

Politiit nuna tamakkerlugu 8. klassinut ulluni marlunni suliniut ”Nakuuserata oqaloqatigiitta” ingerlattelalernikuuaat. Suliniutip ingerlanneqarnerani atuartut sooq taama inuiaqatigiinni annersaasoqartartigisarnersoq pillugu isummatik ersarissartarpaat, kingorna-lu annersaasarnerep unitsinneqarnissaanut siunnersuusiortarlutik.

Atuartut isiginnaagassiamik takutitassaminnik videomullu immiussassaminnut manuskripti-liortarput. Angajoqqaat suliniut naammassigaangat unnukkut ataatsimiigiarnissamut qaaq-quneqartarput, ataatsimiinnermi isiginnaagassiaq ullunilu taakkunani suliat inernerit takutin-neqartarput.

”Nakuuserata oqaloqatigiittami”-mi misilittakkat, atuartut ammanerulersimanerat aamma imminnut qajassuunerulertarnerat takutippaat. Aammattaaq atuartut politiinut isiginninnerat qasukarsimanerulersarpoq.

Suliniutip tapersorneqarnissaa najoqqutassiallu ineriartorteqqinneqarnissaat innersuussutigineqarpoq.

Atuarfiit inummik qitiusutut inissisimasussamik, suliniutip ingerlatereernerani taputartuut-tumik, meeqqanik oqaloqateqarnissaminik pisariaqartitsisumik piffissalersukkamik oqaloqa-tiginnittartumik toqqaanissaat innersuussutigineqarpoq.

9.3. Illoqarfinni nunaqarfinnilu tamani annersarneqarsimasunut qimarnguiit

Illoqarfinni nunaqarfinnilu tamani qimarnguinnik aamma/imaluunniit qimaaffissanik pilersit-sisoqarnissaa innersuussutigineqarpoq.

Annarsarneqarnermik eqqorneqartut tamarmik annersarneqarnissamik qunusaarneqarner-minni imaluunniit timikkut tarnikkullu annersaanermut atatillugu siunnersorneqartariaqartut isumannangitsumut qimaasinnaanissaannut periarfissinneqartariaqarput.

Qimarnguinnut atatillugu, meeqqat pillugit ilinniagalimmik, angajoqqaartik ilagalugu qimar-nguimmu saaffiginnittunut, meeqqanik attaveqartussamik atorfinitsitsisoqarnissaa siunner-suutigineqarpoq.

9.4. Tulleriit

Atortussiat Tulleriit meeqquerivinni atuarfinnilu ukioqatigiiaani tamani eqqunneqarnissaa innersuussutigineqarpoq. Atortussiani inooqatigiinnermi iliuuseqaqatigeeriaatsit pillugit a-tortussiat Inerisaavimmit kalaallisuunngortillugit nutserneqareernikuupput. Illoqarfinni ta-mani ilitsersuisunik tulleriit eqqunneqarnissaanik suliaqartussanik ilinniartitsisoqarnissaa in-nersuussutigineqarpoq, taamaalilluni meeqqat assigiinngitsunik ukiullit tamarmik atortussiat ilikkarniassammattigit.

9.5. Kalaallit Nunaanni Naliggiissitaanissamut Siunnersuisoqatigiit

Nuna tamakkerlugu arnat angutillu naligiissitaanissaasa ineriartortinneqarnissaa siunertara-lugu, Naligiissitaanissamut Siunnersuisoqatigiit suliaasa ingerlanneqaannarnissaat innersuus-sutigineqarpoq.

9.6. Meeqquerivitsialak

Meeqquerivitsialak, meeqquerivinnut tunngasutigut (meeraaqquerivinni meeqquerivinnilu) aaq-qissuusseqqinnissamut taaguutavoq. Meeqquerivitsialammik suliaqarnerup ingerlatiinnarne-qarnissaa innersuussutigineqarpoq. Meeqquerivitsialammi perorsaanikkut eqqarsaatit mee-q-qat atuarfiannik aaqqissuusseqqinnermi Atuarfitsialammi 2003-meersumi eqqarsaatit assi-gaat.

Aallaavigineqartoq, tassaavoq meeqqap oqaasii avatangiisiinilu kulturi aallaavigalugu ataatsimoorullugu ilikkagassanik siunertaqarneq. Perorsaanermi najoqqutassat atorineqartut assigiinngitsunik taaguuteqarput, tunngavigisamikkulli assigiillutik. Berkeley University-mi Californiamiittumi, Centre for Research on Education, Diversity and Excellence (CREDE) inis-simavoq. Tassani tunngaviusumik ilikkartarnermik siuarsaasunik ineriartortitsisoqarnikuu-voq. Taamaattumik perorsaanermi najoqqutassat ilaatigut CREDE-p tunngaviinik taaneqar-tarput.

Perorsaanermi anguniakkat:

- *Ataatsimoorluni naammassisaqarfiusumik sammisaqarneq:* Inersimasut meeqqallu su-leqatigiillutik naammassisaqarfiusumik sammisaqarlutik sulissapput,
- *Oqaatsit, atuarsinnaaneq aamma allassinnaaneq ineriartortinneqassapput:* Ilinniartitsis-sutissatut pilersaarutit sammisallu akimorlugit,
- *Ataqatigiinnik pilersitsineq:* Isumalinnik pilersitsineq – atuarfit/meeqqueriviit meeqqallu ulluinnarni inuunerisa ataqatigiinnerat,
- *Unamminartunik sammisaqarneq:* paasilertoruminaatsunik eqqarsarnernik ineriartor-titsineq,
- *Ilikkarniarluni oqaloqatigiinneq:* Oqaloqatigiinneq aqutigalugu ilinniarneq,
- *Takutitsineq:* Takussutissartalinnik ilinniarneq,
- *Sammisat meeqqamut pilersaarusi:* Meeqqat nammineerlutik aalajangiisarnissaan-nut kaammattuineq.

9.7. Ilaqutariinnut højskolertitsisarnerit

2008-mi Aningaasanut inatsisissamut atatillugu Inatsisartut meeqqanik sumiginnaasarnerit annikillisarnerilugut immikkut suliniutissanut aningaasanik immikkoortitsipput.

Ilaatigut ilaqutariinnut højskolertitsisarnerissanut aningaasanik immikkoortitsisoqarpoq. Ilaqu-tariinnut højskolertitsisarnerissanut ilaqutariit ataasiakkaat nukittorsarneqarnissaat anguniar-neqarpoq, tassani taakku allanik oqaloqateqarlutik ilaqutariinni ajornartorsiutit qaqilernis-saannut periarfissinneqassapput. Inatsisartut ilaqutariit nukittorsarneqarnissaat siunerta-raat, taanna aqutigalugu sumiginnaasarneq annikillisarneqassammat.

Isumassarsiorfimmi ilaqutariit højskoliisa ingerlatiinnarneqarnissaat ineriartortinneqarnis-saallu innersuussutigineqarpoq. Ilaqutariinnut højskolini Angajoqqaatut kørekorti/ anga-joqqaanik ilinniartitsineq neqeroortigineqassaaq tamanut, inuiaqatigiinni qanoq inissisima-neq apeqquataatinnagu.

9.8. Ilaqtariinnut naartusunut siusissukkut suliniuteqarneq

Suliniummi ilaqtariit meerartaartussat, meeqqap alliaartornerani tapersersornissaanut isumassornissaanullu ajornakusoortitsisinnaanerannik ”peqquteqartumik ernumassutigineqartutut” nassuiarneqarsinnaasut, qitiutinneqarput. Peqqinnissaqarfik aallaavigalugu pisortaarfanni immikkoortut akimorlugit suleqatigiinneq ingerlavoq. Siunertarineqarpoq, anaanaasoq immaqalu aamma ataataasoq meeqqaminnik paaqqinninnerannik, tapersersuineq.

Kommunini peqataasuni makku pilersinneqassapput:

- Nakkutiginnittut: nakorsaaneq, inunnik isumaginninnermi pisortaq aamma tarnip pissusaanik ilisimasallit pisortaat.
- Suliniuteqartussat: ernissuortoq, inunnik isumaginninnermi siunnersorti, peqqinnissamut ilitersuisoq aamma tarnip pissusaanik ilisimasalik.
- Sullinneqartussanik aalajangiisut: ernissuortoq imaluunniit ernissuortutut suliaqarluni qitiusumik inissisimasoq.

Suliniut Inuunerittamit – innuttaasut peqqissuunissaannik pilersaarummit 2010 ilanngullugu aningaasalersorneqartussaavoq, PAARISA-milu inissisimalluni, tassani suliamik ataqatigiissarisumik atorfeqartoqarpoq. Suliamik ataqatigiissarisooq suliniummot peqataasunik ataavartumik imaajaasitsisarpoq (supervision) aammalu taakku ukiumoortumik pikkorissartitarlugit.

Ilaqtariit meerartaartussat nammineq piumassusertik malillugu peqataasapput. Ataavartumik, iliuusissanik pilersaaruserfiusunik, ernissuortumik, inunnik isumaginninnermi siunnersortimik aamma peqqinnissamik ilitersuisumit oqaloqateqartoqartarpoq. Naartusup isumalluutai aallaavigineqartarput. Meeqqat tigungmiinnarnissaanut qularnaveeqqusiisoqarneq ajorpoq.

Isumassarsiorfimmi suliniutip ingerlatiinnarneqarnissaa innersuussutigineqarpoq.

10. Nalilersuineq

Nuna tamakkerlugu annersaasernerit aamma kinguaassiutitigut atornerluisarnerit pillugit peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinaveersaartinneqarnerannut periaasissaq Inuuneritamut ilaavoq, suliniuteqarfigineqartut aappaattut inissisimalluni.

Nuna tamakkerlugu annersaasernerit aamma kinguaassiutitigut atornerluisarnerit pillugit peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinaveersaartinneqarnerannut periaasissap alaatsinaanneqarnissaa nalilersorneqarnissaalu Inuunerittap alaatsinaanneqarneranut nalilersorneqarneranullu ilanngutiinnarneqartussaapput. Inuunerittami peqqinnikkut anguniagassat alaatsinaanneqarnissaat tassani eqqarsaatigineqarpoq. Periaasissap eqqortumik ingerlanneqarnerata nalilersorneqarnissaa pineqarluni.

Alaatsinaanneq nalilersuinerlu Inuunerittap ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani 2010-mi suliniutillu naammassinerani 2013-mi anguniakkat tigussaasut anguneqarsimanersut suliniutillu alaatsinaanneqarnissaa nalilersorneqarnissaalu aalajangiunneqarnikuupput.

Ataatsimiitsitaliaq Inuunerittamik malinnaasup Inuunerittami anguniarneqartunut tigussaasunut uuttuutissat assigiinngitsut aaliangiunnikuuat. Alaatsinaanneq pisarpoq nuna tamakkerlugu kisitsisit atorlugit, soorlu Naatsorsueqqissaartarfimmiit kisitsisit Politiinit kisitsisit aamma innuttaasunik misissuinerit kisitsisit atorlugit. Statens Institut for Folkesundhedemit innuttaasunik misissuinerup, Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005 – 2007, nangitsigisassaa 2011 – 2012-mi pisussatut naatsorsuutigineqarpoq, kiisalu 2010-mi meeqqat atuartut HBSC aqqutigalugu misissuivigineqaqqinnissaat naatsorsuutigineqarluni.

Ataatsimiitsitaliap Inuunerittamik malinnaasup innersuussutiginiarpaa periaasissami suliniutit salliutinneqarnissaat.

11. Inerniliineq

Ukiuni kingullerni 10-15-ini, inuiaqatigiinni inooqataanermi inuunerup pitsaasuunissaanut, pilersitsinissaq, ilaqttani ajornartorsiortuni meeraanermi atugarisat pissutaallutik katsorsarneqarnissamut pisariaqartitsilersarnermut naleqqiullugu, inuiaqatigiinni eqqumaffigineqarnerulersimavoq

Meeqqat ikinngutiminnit ilagiumaneqartannginnerat, angerlarsimaffimmi aningaasakilliorneq immaqalu/aamma ajornartorsiuteqarneq ass. imigassamik peqquataasinnaasarpoq. Ajornartorsiutit pineqartut pissutaallutik meeqqat ilaat qinngasaarisalersarput aanngajaanartunillu atuisalersarlutik tassa ajornartorsiutinit qimaaffigisigisaramikkit.

Meeqqat ilaat, sumiginnagaanernik assigiinngitsunik misigisaqarsimasut kamassaqartorujussusarput, kamannertillu soriarsinnaajunnaaqasutullu misiginertik inunnut allanut tutsitarpaat annersaanikkut atornerluinikkullu, taakkumi ilaasa peroriartornerminni misigisarpaat nalunngilluarlugillu, taamaalillunilu ajortut utikajaalernerannik kinguneqarsinnaasarpoq.

Meeqqat ilaqtariinnit sanngiitsuneersut navianartumiissinnaapput annertunerusumillu ilaatigut kanngunarsarneqarnissamut aamma kinguaassiutitigut atornerlunneqarnissamut navianartorsiorsinnaallutik. Imaassinnaavoq meeqqat eqqumaffigineqarnikkut, ikinnguteqarnikkut "asanninnermullu" misigisatuarigaat, qanorluunniit pissusilersornerugaluarpat.

Amerlasuutigut ulluinnarni avatangiisit sumiginnaanermik pissutaaqataasinnaasarput, taamaattumik ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu meeqqanik kinguaassiutitigut atornerluisarnerup nungutinneqarnissaanut neriuteqassagaanni pinaveersaartitsinikkut peqqinnermillu siuarsaannermut assigiinngitsutigut annertuumik suliniuteqartoqartariaqarpoq.

Annersaaneq allarujussuarmik patsiseqartarpoq. Annersaaneq amerlasuutigut soriarsinnaajunnaanermik, nammineq naleqassutsimik annaasaqarnermik aammalu oqaloqateqarsinnaannginnermik misiginertut nassuiarneqartarpoq. Kisiannili taamatut misigisut tamarmik annersitsineq ajorput. Taamaattumik annersaaneq pinnagu, tassa ajornartorsiummik qaangiiniarnermi annersaaneq atornagu qaangiisinnaalernissaq eqqumaffigineqarnerulertariaqarpoq. Annersaaneq assigiinngitsorpassuarnik pissuteqarpoq, ilaatigut pissaanermik atuineq, sinnganeq imaluunniit angajoqqaat ileqqinik ilaarsineq.

Akiussagaanni, inuiaqatigiinni annersaasarnerup, taassumalu ataani kinguaassiutitigut atornerluisarnerup siaruarsimasorujussuunera, nassuerutiginnissaa pisariaqarpoq. Annersaaneq kanngunartorujussuavoq, annersaasumut annersarneqartumullu. Annersaasarneq inuiaqatigiit akornanni tamani nassaassaavoq, inuiaqatigiinni amerlanerit annersaasarnermik ilisimasaqarput aamma – amerlasuutigut – ilatsiinnarnerusarluni. Pineqartut tassaasinnaapput sanilerisat, suleqatit, ikinngutit imaluunniit ilaqqat. Annersaannermut ilatsiinnarneq sorsuniarlugu ataatsimoorussinissaq pisariaqartinneqarpoq. Annersaasarnerup nungutinneqarsinnaanernik isumaqalernissaq pisariaqartinneqarpoq, annersaasarnerup akunerineqannginneranik ersersitsinikkut. Inuit annersaasartut imaluunniit annersarneqartut nikanarsarlugit eqqarsartaraanni paquminartuunera kanngunartuuneralu attatiinnarneqassapput. Annersaasarnerup akunerineqarsinnaannginnera unitsinneqartariaqarneralu pillugit oqallittoqartariaqarpoq oqaloqatigiittoqartariaqarlunilu.

Pilersaarummik matuminnga suliarinnineq suliffeqarfiit, naalakkersuisoqarfiit aamma kommuunit akimorlugit suleqatigiissitanit ingerlanneqarpoq, tamanna aqutugalugu kinguneqartussamik naammassisaqarfiusussamillu suleqatigiinneq aallartinneqarluni. Suleqatigiissitat pineqartoq pillugu oqallinnerit najukkani pinaveersaartitsinermi ataatsimiititaliani aamma innuttaasunik ataatsimiititsinerni nanginneqarnissaa kissaatigaat. Taama oqallinneq kikkut tarmik inuiaqatigiinni nukissanut pingaarnerpaanut: **Meeqqanut inuusuttunullu** akisussaasuseqarnermut misiginerannut iluaqutaasussaavoq.

Pilersitassanut siunnersuuterpassuit, siusinnerusukkut taaneqareersut, aatsaat siunertat pitsaasut nukiillu qitiusumik najukkanilu katersorneqarpata aallartinneqarsinnaapput. Allanut ilaliullugit isigigaanni periaasissap innersuussutai pingaaruteqartuupput.

Siunnersuutit taaneqartut akornanni Barnahúsimik sammisat akimorlugit ilisimasalinnik sulisoqartussap pilersinneqarnissaa tulleriarinermi qaffasissorujussuarmi inissisimavoq, tassa tassani meeqqat inuusuttullu kanngutsaatsuliorfigineqarsimasunik katsorsaanerup pinaveersaartitsinerullu kattunneqarnissaannut periarfissaqalissammat, taamalilluni meeqqap piasariaqartitai pitsaanerpaamik suliarineqassammata.

12. Atuakkat atorneqartut

Bjerregaard, Peter & Inger Katrine Dahl-Petersen (2008): *Befolkningsundersøgelse i Grønland 2005 – 2007. Levevilkår, livsstil og helbred.* Schultz A/S.

Curtis, Tine allallu (2006): *Unge trivsel i Grønland 2004.* Forlaget Atuagkat Aps.

Dahl, Jens (1986): *Arktisk Selvstyre.* Akademisk Forlag.

Dansk Unicef Komite og Socialministeriet (1991): *Konventionen om barnets rettigheder.* 1991.

Den grønlandske retsvæsenkommission (2004): *Betænkning om det grønlandske retsvæsen, betænkning nr. 1442/2004.*

Evelyne de Leeuw et al (WHO 2007): *Ottawa to Bangkok – Health promotion's journey from principles to 'glocal' implementation,* Health Promotion International, Vol 21 No.S1, Oxford University Press.

Lynge, Lona (2007): *Hvad fortæller de unge om vold i Oqalliffik?* Præsentation til Nuna Med konference 2007, september 2007 Nuuk.

Namminersornerullutik Oqartussat (2001): *Najukkani pinaveersaartitsinermut ataatsimiisitaliat pillugit Namminersornerullutik Oqartussat nalunaarutaat nr. 18, 18. maj 2001-imeersoq.* Namminersornerullutik Oqartussat

Namminersornerullutik Oqartussat (2003): *Meeqqanik inuusuttunillu ikiorsiisarneq pillugu Inatsisartut peqqussutaat nr. 1, 15. april 2003-meersoq.* Namminersornerullutik Oqartussat.

Namminersornerullutik Oqartussat (2005): *Meeqqat peqqissusaannik misissuisarnerit meeqqerisumillu misissorneqartarnerat pillugit Namminersornerullutik Oqartussat nalunaarut nr. 4, 14. februar 2005-imeersoq.* Namminersornerullutik Oqartussat.

Namminersornerullutik Oqartussat (2007): *Inuuneritta – Innuttaasut peqqissuunissaanut Naalakkerusiusut periusissaat anguniagassaallu 2007 – 2012.* Athene Grafisk.

Namminersornerullutik Oqartussat (2007): *Inuusuttut Inatsisartui 2007. 2007-mi Inuusuttut Inatsisartuisa inaarutaasumik aalajangiusaat.* Namminersornerullutik oqartussat.

Namminersornerullutik Oqartussat (2008): *Kinguaassiutigut naapertuilluannngitsuliorneq aamma timikkut tarnikkullu annersaaneq – siorna, nalaani, kingornalu.* Namminersornerullutik Oqartussat.

Nathanielsen, Naaja (2007): *Når vold går i arv.*

Nielsen, Sissel Lea, et al.: (2007): *"Børn med afsavn – Interviewundersøgelse med børn og forældre i familier med knap økonomi"* Børns Levestandard i Grønland del 1.

Niclasen, Birgit m.fl. (2007): *Sundhed på toppen. Resultater fra Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) undersøgelsen i Grønland 2006.* Forlaget Atuagkat Aps.

Petersen, Robert (1980): *Inuiaqatigiit allanngortitaasimasut aamma pissutsit meeqqanut tunngasut : Det ændrede samfund og børnenes situation*. Kalaallit Nunaanni Naqiterisitsisarfik.

Politi (2008): *Virksomhedsberetning for politiet i Grønland 2007*.

Rasmussen, Knud (1994): *Myter og Sagn fra Grønland, Udvalgt af Jørn Riel*. Sesam.

Schnohr, Christina et al. (2007): *"Børnefattigdom i Grønland – en statistisk analyse af indkomstdata for husstande med børn"* Børns Levestandard i Grønland del 2.

Sundhedsstyrelsen (2005): *TERMINOLOGI. Forebyggelse, sundhedsfremme og folkesundhed*. Scanpint A/S.

Thorning, Gâba m.fl. (1999): *"Taama allattunga, Aron"*. Aalup Kangermiup oqaluttuai assilialiaalu tamakkiisut. Atuakkiorfik.

Ungdomsparlamentet (2007): *UNGDOMSPARLAMENTETS SLUTDOKUMENT 2007. Elementer, som Ungdomsparlament den 25. januar 2007 har vedtaget bør indgå i en retfærdig ordning af det grønlandske samfund*. Grønlandshjemmestyre.

www.inuusuttutakisunnerat.gl

www.kanukoka.gl

www.paarisa.gl

www.redbarnet.dk

www.stat.gl

www.uvm.dk/fsa/janus/

Bilag 1

Nuna tamakkerlugu persuttaasarnernik, pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit aammalu kinguaassiuutigut atornerluisarnerit pillugit peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinaveersaartinneqarnerannik periaasissaq

TUNULEQUTAA

Inuunerittami – Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi – aqutsisoqatigiit, peqqinnermik siuarsaanermik aamma persuttaasarnernik, pinngitsaaliilluni atorqateqartarnerit aammalu kinguaassiuutigut atornerluisarnerit pinaveersaartinneqarnerannut nunami tamarmi atuuttussamik periaasiliornissamat persuttaasarnernik, pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit aamma kinguaassiuutigut atornerluisarnerit pillugit kisitsisit politiiit aamma Unges trivsel i Grønland 2004-mi (Kalaallit Nunaanni 2004-mi inuusuttut atugaanni) takussutissiissutigineqartut tunulequtaapput.

2006-imi Kalaallit Nunaanni tamarmi makku politiiinut nalunaarutigineqarput:

- persuttaanermut tunngasut 821-t
- pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit pinngitsaaleeriaraluarnerrillu 196-it
- qanigisamik atoqateqarnerit aamma meeqqat pillugit kinguaassiuutinut tunngasut 109-it (Politi: Virksomhedsberetning for politiet i Grønland 2006)

Unges trivsel i Grønland 2004-mi (Kalaallit Nunaanni 2004-mi inuusuttut atugaanni) kinguaassiuutinut tunngasut atornerluinertut paasineqartut imaluunniit inuusuttut sulii 12-inik ukioqalinnginneranni pisut nukappiaqqani 9 % misseqarput aamma nivarsiaqqani 28 % misseqartunik amerlassuseqarput, taassuma ataani:

- Kinguaassiuutigut atornerluinerit pillarneqaataasinnaasut inuusuttunit atornerluinertut nalilerneqartut (nukappiaqqat 3 %-ii aamma nivarsiaqqat 17 %-ii) (Curtis allallu. (2006) Unges trivsel i Grønland, Atuakkiorfik Atuagkat ApS)

Inuunerittami persuttaasarnernik, pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit aamma kinguaassiuutigut atornerluisarnerit pillugit periusissat anguniakkallu

Inuunerittap ataani persuttaasarneq, pinngitsaaliilluni atoqateqarneq aamma kinguaassiuutigut atornerluisarneq pillugit siunissami immikkut suliniteqarnissaq periusissanik pingasunik tunuliaqutaqassaaq:

- persuttaasarneq, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq kinguaassiuutigullu atornerluisarneq pillugu paquminartutut isigisanik paquminartuujunnaarsitsiniarneq, meeqqallu aamma inuusuttut inersimasullu persuttaanermi eqqugaasimasut qanoq ikiorneqarnissaat pillugu ammasuunermik ilisimasanillu annertunerusunik pilersitseqataaneq

- persuttaasarnerup, atonerluisarnerullu akuerineqannginneranik paasinninnermik pilersitsiniarneq
- innuttaasut isumageqatigiinneq, persuttaasarnermik atonerluisarnermillu pitsaaliuineq aamma persuttaanermi eqqugaasunik ikiuineq eqqarsaatigalugit iliuseqarsinnaassusiannik nukittorsaaneq

Piffissami 2007 – 2012 pilersaarusiap ingerlanneqarnerani anguniakkat tassaapput:

- Persuttaasarneq pinngitsaaliillunilu atoqateqartarnerit killilersimaarneqassapput
- Meeqqat inuusuttullu persuttaanertaqanngitsumik, pinngitsaaliilluni atoqateqartoqarfiunngitsumik aamma kinguaassiuutigut atonerliorfiunngitsumik inuuneqarnissaat
- Persuttaasarnerup annertussusia, pissusia kingunerisaalu pillugit tamanut aammasumik oqallititsineq
- Innuttaasut akisussaaqataaernerat isumaginnissinnaassuseqarnerallu nukittorsarneqassapput
- Eqqugaasut pinerluuteqartumullu katsorsaanissamik siunnersuinissamillu neqeroorutit qulakkeerneqassapput ((2007) Inuuneritta – Innuttaasut peqqissuunissaannut Naalakkersuisut periusissaat anguniagassaallu 2007 – 2012: NUISI)

Inuunerittami periusissat anguniakkallu saniatigut suleqatigiissitat piaartumik, annersaasoqannginnerani, pinngitsaaliisoqannginnerani kinguaassiuutigullu atonerluisoqannginnerani, suliniuteqartarnerup pingaassusia erseqqissarniarpa.

Suleqatigiissitat siunertarisaat

Nuna tamakkerlugu persuttaasarnermik, pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit aammalu kinguaassiuutigut atonerluisarnerit pillugit peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinaveersaartinneqarnerannik periaasissaq, nuna tamakkerlugu ataatsimoorussamik periusissamik anguniagassanillu suleqatigiit suliaqassapput. Sulinermi Inuunerittami persuttaasarnermut, pinngitsaaliilluni atoqateqartarnermut kiisalu kinguaassiuutigut atonerluisarnermut periusissat anguniakkallu eqqarsaatigalugit ingerlasoqasooq.

Ajornartorsiutit pitsaanerpaamik piareersimaffiginarlugit Peqqissutsimut Pisortaqarfiup suleqatigiissitanik marlunnik, Nuna tamakkerlugu persuttaasarnermik, pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit aammalu kinguaassiuutigut atonerluisarnerit pillugit peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinaveersaartinneqarnerannik periaasissanik suliaqartussanik, pilersitsisoqarnissaa aalajangiuppaa.

Suleqatigiissitat imaassapput:

- Persuttaasarneq pillugu suleqatigiissitaq
- Kinguaassiuutigut atonerluineq aamma pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq pillugit suleqatigiissitaq

Suleqatigiissitanut immikkut aningaasaliissuteqartoqassanngilaq. Suleqatigiissitat innersuussutaasa ingerlanneqarnerat Inuunerittami immikkut suliniutigineqartut iluanniipput. Ataatsimiinnerni aningaasartuutit Peqqissutsimut Pisortaqarfimmit akilerneqartassapput. Suleqatigiissitat PAARISAA-mit allatseqartinneqassapput.

Bilag 2

Pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit aammalu kinguaassiuutigigut atornerluisarnerit pillugit suleqatigiissitat

SULIASSIISSUT:

Suleqatigiissitaq **ilisimasallit assigiinngitsut akornanni sammisat akimorlugit suleqatigiinnermik nukittorsaasussanik ineriartortitsinissanillu siunertaqartunik siunnersuusiussaaq**, taassuma ataani politiini, inunnik isumaginnittoqarfinni, napparsimavinni aamma qimarnguinni sullissinnermut aammalu immaqa sutorniartarfeqarnerup iluani. Siunnersuutini nipangiussisussaataaneq, nalunaartussaataaneq aamma sukannernerusumik nalunaartussaataaneq aammalu najukkani assigiinngitsuni nunamilu tamarmi pinaveersaartitsinnermi aamma peqqinnermik siuarsaanermi suliniutitit eqqarsaatigineqassapput.

Persuttaasarneq pillugu suleqatigiissitami ilaasortaasussatut innersuussutigineqartut:

PAARISA, siunnersorti, Anita Johansen

PAARISA, suliniummik ataqatigiisaarisoq, Jette Eistrup

PAARISA, siunnersorti, Sofie Jessen

Ilaqutariinnermut Pisortaqarfimmit sinniisoq

MIPI, erninermi taartaasoq, AC fuldmægtig, Lona Lyngø

Meeralerisunik ataqatigiisaarisoq, Klara Thorsen

Qeqertarsuup kommunia, pitsaaliuinnermut siunnersorti, Maasinnguaq Berthelsen

PPR-Syd, tarnip pissusaanik ilisimasalik, Else Poulsen

Nummi nakorsiartarfik, nakorsaq, Kent Kleinschmidt

Ilulissat, Mathias Storchip Atuarfia, Astrid Olsen

Ilulissat, Mathias Storchip Atuarfia, Rigmor Villadsen

Persuttaasarneq pillugu suleqatigiissitat

SULIASSIISUT:

Suleqatigiissitaq **ilisimasallit assigiinngitsut akornanni sammisat akimorlugit suleqatigiinnermik nukittorsaasussanik ineriartortitsinissanillu siunertaqartunik siunnersuusiussaaq**, taassuma ataani politiini, inunnik isumaginnittoqarfinni, napparsimavinni aamma qimarnguinni sullissinnermut aammalu immaqa sutorniartarfeqarnerup iluani. Siunnersuutini nipangiussisussaataaneq, nalunaartussaataaneq aamma sukannernerusumik nalunaartussaataaneq aammalu najukkani assigiinngitsuni nunamilu tamarmi pinaveersaartitsinnermi aamma peqqinnermik siuarsaanermi suliniutitit eqqarsaatigineqassapput.

Persuttaasarneq pillugu suleqatigiissitami ilaasortaasussatut innersuussutigineqartut:

PAARISA, immikkoortortami pisortaq, Bodil Karlshøj Poulsen
PAARISA, AC fuldmægtig, Bolatta Vahl
PAARISA, projektkoordinator, Lone N. Møller
PAARISA, konsulent, Julia Dorph Lyberth
Ilaqutariinnermut Pisortaqarfik, Niels Peter Agger
Qimarnguiit, siunnersorti, Maren L. Heilmann
MIPI, erninermi taartaasoq, suliamik aqutsisoq, Louise Mortensen
Nuup Kommunia, pitsaaliuinnermi siunnersorti, Line Dalentoft
Nuup Kommunia, Naaja Nathanielsen
Naligiissitaanissamut siunnersuisoqatigiit, Karna Jokumsen
Naligiissitaanissamut siunnersuisoqatigiit, Poul Hansen
Naligiissitaanissamut siunnersuisoqatigiit, Amalie Lyberth
Politiinit sinniisoq, John Thorsen
Nuup Kommunia, Miljøarbejder, Ludvig Clasen